

GYÖNGYÖSPATA 2011.

A MAGYARORSZÁGI SZÉLSŐJOBBDAL LABORATÓRIUMA

A POLITIKAI MOZGÓSÍTÁS ÉS AZ
INTERETNIKUS KONFLIKTUS ELEMZÉSE ÉS TANULSÁGAI

Felelős kiadó:

Ökopolisz
a l a p í t v á n y

1065 Budapest
Bajcsy Zsilinszky út 37.
Tel: (00 36) 30 603 11 69
info@okopoliszalapitvany.hu
www.okopoliszalapitvany.hu
Tervezés: **ypus**

■ TARTALOM

■ A TANULMÁNY CÉLJA	5
■ A TANULMÁNY HÁTTERE ÉS MÓDSZEREI	5
■ A SZÉLSŐJOBBDALI POLITIKA TÉRNYERÉSE MAGYARORSZÁGON	7
■ A szélsőjobboldali politika kelet-európai sajátosságai	7
■ Szélsőjobboldali előretörés Magyarországon	9
■ Szélsőjobboldali stratégiaváltás – Gyöngyöspata mint „demonstrációs terep”	12
■ A „FORRÓ TAVASZ”	16
■ A konfliktus közvetlen előzménye	16
■ A konfliktus eseményei és szereplői	17
■ A KONFLIKTUS ELŐZMÉNYEI ÉS OKAI	25
■ A településről röviden	26
■ Többszörös kizsájtottság és a belőle fakadó kisebbségi sérelmek	27
■ A többségi sérelmek és azok társadalmi háttere	
■ Félelem és erőszak a közelmúltban	34
■ A helyi elit és az országos szélsőjobboldal politikai ambícióinak találkozása	35
■ A KONFLIKTUS UTÓÉLETE: A SZÉLSŐJOBBDALI HATALOM KIÉPÜLÉSE	39
■ KÖVETKEZTETÉSEK	44
■ Utóhang: Gyöngyöspata tanulsága	49
■ JEGYZETEK	51

Ökopolisz Alapítvány / Budapest / 2012.

■ A TANULMÁNY CÉLJA

Tanulmányunkban¹ a magyarországi szélsőjobboldali² mozgósítás által felerősített interetnikus konfliktusok előzményeit, okait és következményeit igyekszünk feltárni, egyetlen esetre, a gyöngyöspatai konfliktusra fókuszálva. Határozott szándékunk a gyöngyöspatai esetkétségtelenül meghatározó etnikai jellegét nem önmagában szemlélni, hanem tágabb, lokális és országos, sőt azon is túlmutató politikai és társadalmi folyamatok összefüggésében értelmezni. A politikai jelenségek közül különös hangsúlyt fektetünk a szélsőjobboldali pártok és szervezetek társadalmi beágyazódásának megértésére. **Ennek vonatkozásában elsősorban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a kisebbségellenes politika miként jut olyan széles körű társadalmi támogatottsághoz, amelynek révén képessé válik a hatalomváltás kikényszerítésére és a társadalmi viszonyok átrendezésére települési szinten.** A gyöngyöspatai „forró tavasz” eseményeinek jobb megértése érdekében azokhoz nemcsak „felülről”, hanem „alulról”, a helyi társadalmi viszonyok felől is közelítünk. Itt mindenekelőtt azt vizsgáljuk, hogy az etnikai együttélésnek melyek azok a jellemzői, amelyek az állampolgárok politikai radikalizálódásának táptalajává tudnak válni; másodsorban pedig azt, hogy a szélsőjobboldali politikai alternatíva hatalomra jutása miképp befolyásolja a többségi-kisebbségi viszony alakulását a településen. Elemzésünk során kísérletet teszünk Gyöngyöspata sajátos és tipikus vonásainak meghatározására, valamint egy sokszor feltett, azonban nehezen megválaszolható kérdés körüljárására: megismétlődhet-e a gyöngyöspatai konfliktus más magyarországi településen?

■ A TANULMÁNY HÁTTERE ÉS MÓDSZEREI

Tanulmányunk megírását a 2011. május közepétől a településen vizsgálódó társadalomkutató páros munkája tette lehetővé. Gyöngyöspatai jelenlétüket az indokolta, hogy úgy érezték: a településen kialakult viszonyok sürgetik az alaposabb, segítő szándékú megismerést. Munkájukat kezdetben akciókutatásként határozták meg, vagyis a kutatói munkát tágabb társadalmi cél szolgálatába állították. A mediátori munkát vezető Partners Hungary Alapítvány munkatársaival karöltve a település vezetőit arról kísérelték meg meggyőzni, hogy külső segítség

mellett zajló tárgyalásos folyamatban, a kisebbségi és a többségi lakosság párbeszédre törekvő szereplőinek mozgósításával kíséreljenek meg az együttélés problémáira megoldást találni. Ezt a folyamatot a kutatópáros a roma és a nem roma lakosok véleményeinek és sérelmeinek feltárásával és értelmezésével kívánta elősegíteni. A Partners Hungary Alapítvány elképzelései szerint e helyzetkép alapján indulhatott volna a – feszültségek enyhítésére és közös megoldások kidolgozására irányuló – párbeszéd. A mediációs kísérlet végül azért bukott meg, mert időközben kiderült: a többségi oldalon hiányzik az elköteleződés a konfliktus párbeszédre alapuló kezelése iránt. A helyi elitben addigra egyértelműen többségbe kerültek az erőfölény kihasználására épülő megoldások hívei, az egyoldalú fellépést elutasító közéleti szereplők pedig a háttérbe vonultak.

A kutatók a munkájukat a mediációs kísérlet meghiúsulása után is folytatták – abból az indíttatásból, hogy a néhány hetes vizsgálódás során szerzett ismeretek bővítésével és összegzésével a konfliktust és a szélsőjobboldal előretörését dokumentálják és elemezzék. Kutatási eredményeik közreadásától azt reméljük, hogy azokat alapítványunk és azon túl minden, az internetikus konfliktusok rendezésében érdekelt intézmény a társadalmi párbeszéd érdekében fogja felhasználni.

A kutatás kvalitatív módszerek használatán alapult. **A kutatók a következtetéseikre a szövegben hivatkozott nyilvános adatok és dokumentumok, valamint a településen lakó emberekkel készített félig strukturált interjúkból és beszélgetésekből nyert információk alapján jutottak.** A kutatás első szakaszában elsősorban a konfliktus kimenetelében fontos szerepet játszó helyi elitszereplők pozíciójának és véleményének megismerésére törekedtek. Mélyinterjúkat készítettek a képviselő-testület és a Cigány Kisebbségi Önkormányzat tagjaival, az események alatt lemondott polgármesterrel, a településen működő intézmények (óvoda, iskola, művelődési ház) és civil szervezetek (Együtt Gyöngyöspatáért Baráti Kör, Vári Pincék Egyesület, Gyöngyöspatai Vállalkozók Egyesülete) vezetőivel. Az interjúk öt kérdésblokkból álló (a személyes életútra és pozícióra; az események megélésére és megítélésére; a múltbeli együttélésre; az együttélés jövőbeni esélyeire; és a közösségi párbeszéd lehetőségére rákérdező) vezérfonal alapján készültek, átlagos időtartamuk 120 perc volt. Az elittel készített interjúkat a faluban élő közemberekkel folytatott beszélgetésekkel egészítették ki, amelyek

ugyan kötetlenebb hangvételűek voltak, de követték a vezetői interjúk vezérfonalát. A kutatás második szakasza arra a falurészre koncentrált, amely a feszültségek gócpontjának tekinthető (Bajcsy-Zsilinszky utca, Bem utca). A kutatás keretében eddig összesen 38 interjú és beszélgetés született, amelyekről a helyszínen jegyzet, ez utóbbiakból pedig összefoglaló készült. (Hangfelvétel rögzítésére a speciális helyzet miatt – amelynek fontos eleme volt a kívülről jöttekkel szembeni bizalmatlanság – nem kerülhetett sor.) A kutatók saját adataik mellett a különböző médiumokban megjelent tudósításokat, a gyöngyöspatai eseményekben szerepet vállaló szervezetek honlapjain található állásfoglalásokat, illetve a politikai elemzők által közreadott értelmezéseket használták fel – amelyeket kritikus szemmel vetettek egybe saját adataikkal.

■ A SZÉLSŐJOBBDALI POLITIKA TÉRNYERÉSE MAGYARORSZÁGON

Elemzésünket a szélsőjobbaldali politika magyarországi térnyerésének nemzetközi és hazai szakirodalmon alapuló áttekintésével nyitjuk – mégpedig azért, mert azt gondoljuk, hogy a gyöngyöspatai konfliktus többféle oka közül a szélsőjobbaldali politika és mozgósítás volt a leginkább meghatározó.

■ A szélsőjobbaldali politika kelet-európai sajátosságai

A szélsőjobbaldali pártok és mozgalmak ideológiájának legfőbb és legáltalánosabb jellemzője az etnocentrizmus. Mind a centrum, mind a félperiféria országainak szélsőjobbaldali pártjaira igaz, hogy azok a saját etnikai közösségük idegenekkel és kisebbségekkel szembeni védelmét tűzik ki célul. (A szomszédos nemzetekkel való rivalizálás jelentősége mind Nyugat-, mind Kelet-Európában visszaszorult.) Míg azonban Nyugat-Európában a fő ellenséget a globális Dél országaiból érkező, elsősorban muszlim közösségek jelentik, addig Kelet-Európában – ahol a bevándorlás jóval kisebb jelentőségű – az őshonos kisebbségek egy része kerül ugyanebbe a szerepbe, még hozzá azok, akiket osztályhelyzetük is megkülönböztet a többségtől. A kelet-európai szélsőjobbaldali pártok – a Jobbik, a Lengyel Családok Ligája,

a Nagy-Románia Párt, a Szlovák Nemzeti Párt, az Ataka stb. – programjai³ ugyanakkor nagyon hasonlítanak a modellként szolgáló nyugat-európai (francia, osztrák, dán) szövetségeikéhez. **A „nemzetféltő” ideológiát hirdető új nacionalizmus repertoárjának mindenhol tartozéka a hátrányos vagy alávétett helyzetű kisebbségek körében tapasztalható bűnözés témája, az annak visszaszorítására irányuló rendpártiság,** az idegekkel szembeni túlzottan megengedő mainstream politikát ostorozó elitellenesség, valamint a többségi (és bennszülött) nemzet önrendelkezési jogát kifelé védelmező euroszkepticizmus.

A felszín alatt azonban fontos különbségeket találunk a szélsőjobboldali ideológia iránti keresletet tápláló társadalmi mechanizmusok tekintetében.

- Míg **Nyugat-Európában** a szélsőjobboldal iránti keresletet elsősorban a bevándorlók befogadásával szembeni (egyértelműen növekvő) ellenérzések táplálják, Keleten ennél jelentősebb szerepet játszik a „félresikerült rendszerváltások” nyomán erőre kapó elit- és általános rendszerellenesség⁴, valamint a rend és az erőskezü vezetés iránti igény ezzel párhuzamos növekedése. Ezt fontos azzal kiegészíteni, hogy az establishment tagjaival szembeni rendkívül erős ellenérzések Kelet-Európában nem járnak a kisebbségekkel (vagy a bevándorlókkal) szembeni magasabb elfogadottsággal. Sőt, épp ellenkezőleg, az előítéletek és a jóléti sovinizmus skáláján⁵ is a kelet- és dél-európai országok a csúcstartók (Lettország, Törökország, Magyarország, Görögország, Oroszország).
- A szélsőjobboldali politika mozgásterét **Kelet-Európában** egyúttal az a tendencia növeli, hogy a lakosság túlnyomó része az átmenet nehézségeiért a gazdasági-társadalmi struktúrák helyett bizonyos csoportokat tesz felelőssé⁶. A baloldali fogantatású strukturális kritika gyengésége Kelet-Európában a mélyen rögzített történelmi sztereotípiák térnyerésével, a cigány- és zsidóellenesség felerősödésével járt együtt⁷, amit a szélsőjobboldali pártok igyekeznek tovább erősíteni.
- A **posztkommunista régióban** a jóléti juttatások radikális leépítése fontos szerepet játszott a szélsőjobboldal megerősödésében⁸. A neoliberális ihletésű gazdaság- és társadalompolitikai reformokért hevesen bírált baloldali pártok támogatottságának csökkenése szélesebb teret nyitott a szélsőjobboldali politikának (amely, éppen ezért, elutasítóbb a piaci erőket támogató politikával szemben, mint Nyugaton⁹).

Fentiek miatt Kelet-Európában szélesebb és – néhány kivételtől eltekintve¹⁰ – egyre növekvő tömegek váltak fogékonnyá a kisebbség- és elitellenes szövegeket hangoztató, rendpárti fordulatot követelő politikai erők programjára¹¹.

■ Szélsőjobboldali előretörés Magyarországon

A Political Capital 2010-ben publikált tanulmánya szerint az „intézményesült szélsőjobboldal magyarországi megerősödésében a társadalmi kereslet növekedésének jelentős szerepe volt. A magyar társadalomban 2002 és 2009 között, a 15 év feletti korosztályt tekintve 10-ről 21 százalékra növekedett a szélsőjobboldali eszmékkel és politikával szimpatizálók aránya, ami nemzetközi összehasonlításban szinte példátlan emelkedést jelent. E folyamat meghatározó eleme volt a demokratikus intézményrendszerbe vetett bizalom megroppanása; emellett jelentősen erősödött az előítéletesség.”¹²

Ugyanez alatt az idő alatt a 2003-ban (a főként egyetemistákat tömörítő Jobboldali Ifjúsági Közösségből) párttá alakult Jobbik Magyarországért Mozgalom támogatottsága 2,20 százalékról¹³ 14,77 százalékra¹⁴ ugrott. A MIÉP háttérbe szorulását követően a szélsőjobboldal meghatározó szereplőjévé váló alakulat sikerének kulcsa, hogy politikájának középpontjába olyan témát állított, amellyel a mainstream politika szereplői a mai napig nem tudtak mit kezdeni. Egyetértünk a Századvég kutatóinak azon megállapításával, miszerint „a cigánytéma kisajátítása bizonyult végül a Jobbik váratlanul gyors, 2009-es felemelkedése legfőbb okának és egyben a szavazótábor legfőbb kötőerejének”¹⁵.

Az, hogy a Jobbiknak számottevő erőforrások híján sikerült rövid idő alatt a „cigánykérdés” birtokosává válnia, döntően a Magyar Gárda életre hívásának köszönhető. A 2007 júniusában Vona Gábor Jobbik pártelnök által egyesületként megalapított és bejegyeztetett szervezet alapító nyilatkozata szerint szociális és karitatív missziók támogatása és szervezése, illetve katasztrófaelhárítási és polgárvédelmi feladatok ellátása mellett a „nemzeti önvédelem erősítésében” és „rendvédelmi” feladatok ellátásában is aktívan részt kíván venni¹⁶. Az egyenruhát¹⁷ viselő szervezet tagjai több, romák által lakott településen rendeztek felvonulást a „vidék közbiztonságának helyreállítását” követelve. A Gárda megalakulása óta több száz ilyen erődemonstrációt tartott, az első közülük még 2007 decemberében Tatárszentgyörgyön zajlott le, ahol másfél évvel később – 2009 februárjában – egy huszonnyolc éves apa és öt éves kislány esett áldozatul a minden bizonnyal etnikai motivációból végrehajtott gyilkosságnak. (A hat roma áldozatot követelő gyilkosságsorozat elkövetői a vádirat szerint

kapcsolatban álltak szélsőjobboldali csoportokkal.) Az erődemonstrációkat rendszerint a Jobbik prominenseinek közleményei vagy beszédei előzték meg vagy kísérték, amelyekben a „cigánybűnözés” jelenségére és az ez elleni fellépés szükségességére hívták fel a közvélemény figyelmét. A HVG felkérésére nem sokkal a Gárda megalakulása után végzett Medián-felmérés szerint a Magyar Gárda megalakulása a megkérdezettek 21 százalékában félelmet keltett, 38 százalékuk általában veszélyesnek, 23 százalékuk komolytalan dolognak tartotta, 13 százalékuk pedig rokonszenvesnek találta a szervezetet¹⁸.

Noha a paramilitarizmus nem magyar sajátosság¹⁹, semelyik kelet-európai szélsőjobboldali pártnak nem sikerült olyan hatékonyan kiaknáznia az etnoszociális feszültségek felszínre kényszerítésében, középpontba állításában és szításában rejlő lehetőséget, mint a hazai félkatonai szervezetek többségével lazább-szorosabb kapcsolatot ápoló politikai erőnek. Ebben a legfontosabb szerepet minden kétséget kizáróan a Magyar Gárda mozgalom vidéki, egyenruhás felvonulásai játszották. A Gárda mozgalom sikerének legfőbb titka, hogy a közvélemény jelentős részével sikerült elhitetnie: tevékenysége nem az etnikai feszültségek szítására irányul, hanem valós problémák kezelésére, létező igények kielégítésére. Sikeréhez azonban jelentős mértékben hozzájárult az is, hogy a Gárdával és utódszervezeteivel – továbbá az ezekkel hol együttműködő, hol versengő többi félkatonai szervezettel – szemben sem a 2010 előtti baloldali, sem a 2010 utáni jobboldali kormánynak nem sikerült hatékonyan fellépnie. A Magyar Gárda Egyesület felszámolásáról született ugyan bírósági döntés, de a Fővárosi Ítéltábla 2009. július 2-i ítélete²⁰ alól a jog útszertőiben igencsak jártas szélsőjobboldali erőknél mind ez ideig – amint azt a gyöngyöspatai eset is bizonyítja – sikerült kibúvót találniuk.

A Jobbik megerősödésével foglalkozó elemzések döntő része a szélsőjobboldali politika iránti társadalmi kereslet növekedésére fókuszált – a párt sikereit a társadalmi-gazdasági környezetben bekövetkező változások, illetve az ezekhez kapcsolható szociálpszichológiai tényezők kontextusában értelmezve. Csak a legutóbbi időben terelődött a kutatók figyelmé a párt szervezeti erejének dinamikus növekedésére. A Méltányosság Politikaelemző Központ munkatársai a megjelenés előtt álló elemzésükben²¹ arra hívják fel a figyelmet, hogy a 2006 óta robbanásszerűen bővülő szélsőjobboldali internetes hálózatnak korábban elszigetelt

csoportokat sikerült összekötnie – ezzel hozzájárulva egy stabil és aktív szélsőjobboldali választóréteg kialakulásához (olyan médiatérben, amely továbbra sem kedvez a radikálisoknak). A szerzők ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy ez az online hálózat továbbra is erőteljesen zárt a külvilág felé, és gátját képezi a mainstream társadalom meghódításának. A tanulmányból kirajzolódó képnek ugyanakkor ellentmond a szélsőjobboldali ideológia társadalmi beágyazottságát vizsgáló kutatók egyik – a társadalmi gettóból való kilépés lehetőségére utaló – markáns megállapítása, miszerint az

„egyes társadalmi csoportokat tekintve a vidéken élők és az alacsonyabban iskolázottak fogékonyak leginkább a szélsőjobboldali világlátásra. Ebben a vonatkozásban megfigyelhető azonban egyfajta »kiegyenlítődés«: a korábban kevésbé fogékony városi, magasabban iskolázott rétegek felzárkóztak a sovinizmus, a kiábrándultság és rendszerellenesség terén.”²²

Ezzel az állítással összhangban állnak a Jobbik szavazóközönségének profilját kirajzoló legfrissebb kutatások. A Tárki és a Political Capital által publikált²³ adatok aláásták azt a korábban rögzült képet, miszerint a párt a társadalmi-gazdasági változások veszteseinek nyújt kizárólag képviseletet. Ezekből ugyanis az derül ki, hogy a Jobbik szavazótáborában relatíve magas a középfokú és a főiskolai végzettségűek aránya; az LMP-s szavazók mellett a Jobbik támogatói rendelkeznek a legmagasabb jövedelemmel; köztük a legmagasabb az ateisták aránya; valamint körükben a legmagasabb az internethasználók aránya. A legutóbbi közvélemény-kutatásokból kirajzolódó új, középpárti profil valószínűleg a párt támogatói körének bővülésével hozható összefüggésbe. A parlamenti pártok közül egyedül a Jobbikról lehet elmondani, hogy az elmúlt egy évben dinamikus növekedést produkált. 2011 decemberében az összes választókorú körében 10–12, a biztos szavazó pártválasztók körében 20 százalékos támogatottságot mondhatott magának a párt²⁴. Míg 2010 decemberében a Jobbik egy belső megosztottsággal küszködő, szavazói jelentős részét elveszítő, lejtmenetben lévő erő képét mutatta, 2011 végére sikerült visszanyernie magabiztosságát és korábbi szavazóit – sőt, új, a korábbiaktól eltérő profilú támogatókat is sikerült maga mellé állítania.

Ha azt kérdezzük, hogy mi lendíthetett ekkorát e párton az elmúlt 12 hónapban, három tényezőt kell mindenekelőtt megemlítenünk:

- A kormányzó jobbközép párttal szembeni elégedetlenség térnyerése helyzetbe hozta a korábban elbizonytalanodott ellenzékét.
- Ezt a lehetőséget legjobban a vetélytársait „balról” előző (szociális-populista ígéreteit a gazdasági önrendelkezés nacionalista narratívájába ágyazó), a társadalmi bajokért a többségen „élősködő” kisebbségeket okoló Jobbik használta ki, amely elsősorban a gazdasági válság által sújtott, egzisztenciális bizonytalanságban élő és a lecsúszástól rettegő társadalmi rétegeket kísérelte meg megszólítani.
- Cigányellenes retorikáját és rendpárti programját a szélsőjobboldali párt – a Magyar Gárda korábbi gyakorlatát folytatva – a szociális feszültségektől terhes településeken rendezett látványos akciókkal próbálta szélesebb körben hitelesíteni.

Továbbiakban az utolsóként említett tényezővel, azon belül is a Jobbik gyöngyöspatai „hadjárataival” foglalkozunk – bár említést teszünk a laki és a hajdúhadházi mobilizációs kísérletről is. Mielőtt azonban rátérünk ezekre, azt a kérdést vizsgáljuk, hogy a hazai szélsőjobboldalnak miért volt szüksége újabb demonstrációs terepre, másképpen szólva a „gárdázás második hullámára”.

■ Szélsőjobboldali stratégiaváltás – Gyöngyöspata mint „demonstrációs terep”

A parlamentbe frissen bekerült szélsőjobboldali párt alapvető problémáira az előzőekben röviden már utaltunk. A Jobbik nehézségeire a Political Capital 2011. július végén publikált elemzése világított rá:

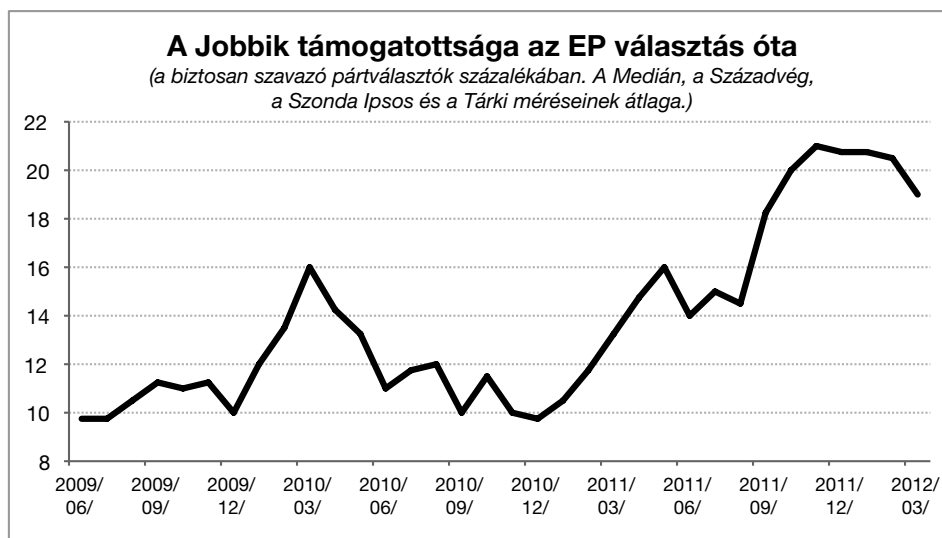
„A Jobbik az Országgyűlésbe való bekerülését követően öndefiníciós problémákkal küzdött, mivel a szélsőséges, markánsan rendszerellenes és egyes megnyilvánulásaiban a demokratikus keretrendszert is elutasító párt maga is az establishment részévé vált. A Fidesz a ciklus kezdetétől fogva szimbolikus lépésekkel (kettős állampolgárság, Trianon-emléknap bevezetése) gyengítette a párt politikai érvényesülési lehetőségeit. A kormánypárt »forradalmi« retorikája és a nyomában megkezdődő átfogó átalakítások a Jobbik radikális változásokra tett ígéretét tették zárójelbe.

Az MSZP látványos meggyengülésével és az SZDSZ parlamentből való kiesésével pedig az egyik fő politikai ellenségekét veszítette el a szélsőjobboldali párt. Mindezek következtében 2010 második felében erős válságtünetek jellemezték a Jobbikot: ezek a támogatottság csökkenésében, a gyenge önkormányzati választási szereplésében és az olyan látványos belső konfliktusokban is jelentkeztek, mint a Gárda utódszervezetei és a pártvezetés közötti konfliktus, illetve a »mérsékelt« irány képviselőjének tartott Pösze Lajos kizárása a párt frakciójából.²⁵

Külön említésre érdemes, hogy a Jobbik szavazóinak jelentős részét kifejezetten a párt mozgalmi karaktere fogta meg. Sikerének egyik legfontosabb eleme az a hatásosan keltett benyomás, miszerint a Jobbik a vidéki emberek igényeire alapozza a politikáját, és ezekre az igényekre képes közvetlen módon reagálni. A parlamenti politizálás azt a képzetet kezdte ki, miszerint a Jobbik elsősorban cselekszik, és csak másodsorban beszél²⁶. **Ezért a Jobbik vezetése** szavazói bázisa konszolidálása érdekében a magát a kormánypárttól való markáns megkülönböztetés és **a korábban már bevált utcai politizáláshoz való visszatérés mellett döntött**²⁷. Vona Gábor január 29-i „évadnyitó beszédéből” – amelyben a pártelnök a parlamenten kívüli cselekvés szükségességére és a Jobbik mozgalmi karakterére helyezte a hangsúlyt – már következtetni lehetett a párt politikájának radikalizálódásra²⁸. A „cigánybűnözés” tematizálására egy nyolcvanegy éves, laki (Borsod-Abaúj-Zemplén megyei) asszony meggyilkolása adott lehetőséget. A január 23-i esetet követően a faluban ugyanis az a hír terjedt el, hogy az asszonyt négy, alig tizenkét-tizenhárom éves cigány gyerek gyilkolta meg. Február első napjaiban a Jobbik a „cigánybűnözés elleni” felvonulást szervezett a faluban, ahol a párt elnöke is beszédet mondott. Az elszegényedett borsodi faluban történetek lehetőséget kínáltak a Jobbik számára, hogy többségi szimpatizánsainak mozgósítása érdekében újra az utcára vigye a cigányellenes indulatokat.²⁹ Az ügy kapcsán azonban egyéb és általánosabb romákkal kapcsolatos kérdésekben is állást foglaltak: Vona Gábor annak a véleményének adott hangot, hogy csak annak szabad segínyt adni, aki dolgozik; az életteretlen családokba született cigány gyerekeket pedig el kell szakítani szüleiktől, és bentlakásos iskolába kell küldeni őket, mert csak itt tudják megtanulni, hogyan kell beilleszkedni a társadalomba³⁰. A pártelnök a beszédében egyúttal bejelentette: a parlament tavaszi ülészakának első napján gárdamellényben fogja Pintér Sándor

szemébe mondani, hogy a kormány nem tesz meg mindent a bűnözés visszaszorítása érdekében. A február 14-i ülés, amelyen Vona Gábor, ígéretéhez híven az Új Magyar Gárda mellényében jelent meg, nem csak a Gárda-utódszervezetek melletti látványos kiállásra nyújtott kitűnő lehetőséget. E szimbolikus gesztussal a Jobbik a választói előtt egyben a párt stratégiaváltását is egyértelművé tette³¹.

Az itt következő táblázatban szereplő grafikon alapján megállapítható, hogy a párt támogatottsága – amely 2010 decemberében 10 százalék alá süllyedt – 2011 februárjára egyértelműen növekedésnek indult. Ebből a Jobbik vezetői azt a következtetést vonhatták le, hogy a „cigánykérdés”, valamint az észak-keleti régióban meglévő etnoszociális feszültségek napirendre tűzése alkalmas lehet a szavazótábor megerősítésére és az elvesztett lendület visszaszerzésére.

Mindennek alapján a **Jobbik stratégiai okkal remélhették, hogy egy újabb demonstrációs terep létrehozása lehetővé teszi a cigányellenes retorika legitimálását**; a párt aktivista bázisának magvát képző – a felosztatás után krízisben lévő – gárda mozgalom mozgósítását; és mindenekelőtt a Jobbik népszerűségének további növelését.

Hogy a Jobbik vezérkarának választása miért pont Gyöngyöspatára esett, arra igazából csak a konfliktus helyi előzményeinek és a helyi társadalom viszonyainak elemzése alapján fogunk tudni válaszolni. Azt azonban már itt leszögezhetjük, hogy a **2011. március 1. és július 17. közötti időszakban lezajló események ismeretében nem kétséges, hogy a Jobbik stratégiai jó érzékkel választottak demonstrációs terepet.** Noha a település fizikai megszállása nem volt kockázatmentes, mind a helyi vezetés, mind a lakosság a szélsőjobboldali erők szempontjából kedvezően reagált a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület (SZJPE) egyenruhás tagjainak megjelenésére. A falu vezetősége – a korábban megcélzott Lakkal ellentétben (ahol a külső beavatkozás nem találkozott a helyi elit érdekeivel) – nem szállt szembe a településen járőrözésbe kezdő egyesülettel. (Sőt, az önkormányzati képviselők közül többen egyenesen támogatták az egyesület rendfenntartó tevékenységét.) Elemzésünkéből az is egyértelműen kiderül, hogy a roma-többségi viszonyt terhelő – az utóbbi években egyértelműen növekvő és a konfliktus kirobbanása előtti hetekben újfent felszínre kerülő – feszültségek fontos szerepet játszottak az eseménysorozat lefolyásában. Amint az a „forró tavasz” előzményeinek általunk közreadott leírásából kiderül, a Jobbik vezetői – köztük a pártelnök, Vona Gábor – már több héttel a konfliktus március elsejei kirobbanása előtt részletes információkkal rendelkeztek a helyi cigánysággal szemben fellángoló többségi indulatokról és a helyi politikai vezetőrétteg megosztottságáról. Talán nem tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy ez szerepet játszott abban, hogy a szélsőjobboldali erő Lak után Gyöngyöspatán próbálkozott meg a stratégiája által megkívánt mobilizációs terep létrehozásával. A szélsőjobboldali párt és szövetségeseinek választásában talán az is szerepet játszhatott, hogy Gyöngyöspata ahhoz az egyéni választókerülethez tartozik, ahol maga Vona Gábor mérte meg magát 2010 áprilisában³².

Elemzésünk következő részében először a konfliktus közvetlen előzményeit tárgyaljuk, amit a konfliktus eseményeinek és szereplőinek részletes leírása, majd az események ismertetett lefolyását meghatározó, mélyben dolgozó társadalmi erők feltárása követ.

■ A „FORRÓ TAVASZ”

■ A konfliktus közvetlen előzménye

Gyöngyöspatán 2010 őszén több roma család házát károsította meg súlyosan a felduzzadt Zám-patak által okozott árvíz. A Vöröskereszt magyarországi szervezetének egyik vezetője, miután a faluban tett látogatása során erről tudomást szerzett, felajánlotta a település vezetőinek a patakmeder rendbetételét, és egyúttal felkérte a szervezet roma tagozatának képviselőjét, hogy vegye fel a kapcsolatot a károsult családokkal, azzal a céllal, hogy számukra új lakhelyet keressenek a faluban. December végére sikerült megállapodni arról, hogy a Vöröskereszt egy nyolcfős család számára egy üresen álló Rákóczi utcai ingatlant vásárol. Egy másik, tizennégy fős család számára szintén a cigánytelep peremén fekvő, etnikailag vegyesen lakott területen (a Bajcsy-Zsilinszky utcában) találtak megfelelően tűnő ingatlant, amelyet a család tagjai január elején tekintettek meg. Noha a Kisebbségi Önkormányzat tagjaitól úgy tudjuk, hogy a család nem találta megfelelőnek a budapesti tulajdonos kezén lévő lakást, a „Bajcsin” futótűzként terjedt el a hír, hogy az ott lakó többségiek által rettegett roma család beköltözhet az utcába.³³ Január második felében a Bajcsy-Zsilinszky utca többségi lakosai – akik a későbbi újságírói beszámolókból a helyi cigányság számlájára írható lopások és „atrocitások” kárvalloztjaiként jelentek meg – intenzív lobbizásba kezdtek a képviselő-testületnél a házvásárlás megakadályozása érdekében. Noha erről a folyamatról és fő szereplőiről kevés információval rendelkezünk, azt tudjuk, hogy a január 31-i képviselő-testületi ülésen számos „mérges Bajcsis” követelte a vásárlások leállítását. Interpretációnk szerint ennek hatására döntött úgy az akkori polgármester, megpróbálja a kiszemelt ingatlanok³⁴ tulajdonosait és főleg a Vöröskereszt vezetőit meggyőzni arról, hogy az adásvételi szerződések aláírásától álljanak el. Az egyeztetéseken részt vevő több szereplő megerősítette, hogy az akkori polgármester sikerrel járt: a Vöröskereszt február harmadik hetében úgy döntött, hogy a helyzetre való tekintettel visszavonulót fúj.

A Bajcsy-Zsilinszky utcában kialakult feszült helyzetről legkésőbb február elején értesült a Jobbik országos vezetése. Az utcában lakó felbőszült parasztemberekkel jó kapcsolatot ápoló helyi jobbikos vezető, Juhász Oszkár vélhetően nem mulasztotta el tájékoztatni őket

a január 31-i testületi ülésen történekről. Másfelől több forrásból is tudjuk³⁵, hogy egy „bajcsis” lakos Vona Gábort személyesen is tájékoztatta a többségi lakosság sérelmeiről. A gyöngyöspatai eseményeket vizsgáló bizottság ülésein a Jobbikot képviselő bizottsági tagok (Balczó Zoltán és Mirkóczki Ádám) tagadták, hogy a SZJPE márciusi „bevonulását” a Jobbik készítette volna elő. Az általuk tett nyilatkozatokból³⁶ azonban egyértelműen kiderül, hogy a két szervezet között kifejezetten szoros volt az együttműködés, mind országos, mind helyi szinten. Ebből, valamint abból a tényből, hogy az egyenruhát viselő polgárőrök március elseji megjelenését³⁷ a sajtónak személyesen Juhász Oszkár indokolta, arra következtethetünk, hogy a két szervezet előre egyeztetett módon tervezte meg gyöngyöspatai kampányát.

■ A konfliktus eseményei és szereplői

A Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület járőrözése pontosan egy héttel azután vette kezdetét, hogy egy idős, Bajcsy-Zsilinszky utcai lakos öngyilkosságot követett el. A Jobbikhoz közel álló Barikád TV az esetet követő második napon – február 24-én – riportot³⁸ adott közre „Cigányterror” – Heves megye a polgárháború szélén áll címmel. Ebben Juhász Oszkár a korábban tervezett, de addigra lemondott házvásárlási akcióval hozta összefüggésbe az öngyilkosságot. Elmondása szerint az idős férfi azért vetett véget az életének, mert nem tudta elviselni a gondolatát annak, hogy a „faluba betelepítik” a cigányokat, továbbá halála napján is kövel dobálták és leköpködték. (Ettől eltérően az öngyilkosság okát minden mérvadó helyi adatközlő abban látta, hogy az idős férfi nem tudott megküzdeni a tudomására jutott gyógyíthatatlan betegsége gondolatával.) Március 6-ára a Jobbik tömegrendezvényt szervezett a falu főterén, amelyre a helyi lakosokat „Demonstráció a cigányterror ellen” című szórólapokkal hívták. A rendezvény vezérszónoka, Vona Gábor pártelnök a kezelhetetlenné váló közbiztonság javítására szólította fel a belügyminisztert és a kormányfőt. A demonstráción a pártelnök mellett beszédet mondott a Jobbik helyi vezetője, Juhász Oszkár, aki a 2010-es helyhatósági választáson a negyedik helyen végzett. A rendezvényen hozzávetőleg 1500-2000 fő vett részt, egy részük helybéli, más részük oda utaztatott aktivista. (Arányukról eltérő becslések vannak: fele-fele vagy egyharmad-kétharmad. A helyi érzékenységet és fogadókészséget mindenesetre jól mutatja, hogy néhány héttel korábban Lakra a résztvevők

többsége – újságírók szerint – buszokkal érkezett.) A Jobbik nagygyűlése után a katonai jellegű ruházatban felvonuló személyeket is magában foglaló tömeg a cigánysorra vonult, ahol Juhász Oszkár egy „Együttélési szabályzat” című, erre az alkalomra írott dokumentumot adott át a Cigány Kisebbségi Önkormányzat vezetőinek. (A nagy számban kirendelt rendőrség tagjai nem avatkoztak közbe.) A március 6-i nagygyűlés, annak fő üzenete és az azt követő – a Magyar Gárda korábbi tevékenységét felidéző – felvonulás azt jelzi, hogy a párt vezetése számára kiemelt jelentőségű akcióról volt szó, vagyis Gyöngyöspata előkelő helyre került a szélsőjobboldali mobilizációs kampány forgatókönyvében. Ebben szerepet játszott az is, hogy a gyöngyöspatai eseményeket a sajtó a március 6-i nagygyűlés után folyamatosan követte, a falu ettől a perctől kezdve a média figyelmének középpontjában állt.

A jobbikos akciót követően a Magyar Gárda korábbi Békés megyei kapitánya, László Attila³⁹ vezetése alatt álló, március 1. óta a településen tartózkodó polgárőrök még tíz napon át „járőröztek”. A rendőrség, bár folyamatosan és nagy számban a helyszínen tartózkodott, ekkor sem avatkozott közbe. Az egyenruhát viselő férfiaktól a roma gyerekek különösen rettegtek, de a felnőtteket is félelemmel és szorongással töltötte el a helyzet. A járőrözők többsége más településekről érkezett, ők néhány többségi család vendégszeretetéet élvezték. A polgárőrök mellett a Betyársereg⁴⁰ is megjelent a településen. A baltával és ostorral felszerelkezett alakulat tagjainak megjelenése pánikhangulatot váltott ki a település romák lakta részében. Míg a Betyársereg megjelenését többségi oldalon is sokan nemtetszéssel fogadták, a „szebb jövősök” járőrözése széles körű szimpátiát és megkönnyebbülést váltott ki, különösen a „cigánytelepet” övező utcák lakosságának körében. Ennél azonban tágabb volt a kívülről érkezőket támogatók köre. A Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület által szervezett március 16-i falugyűlésen⁴¹ – amelyen 3-400 helyi lakos mellett első ízben a Véderő⁴² terepszínű egyenruhába öltözött tagjai is megjelentek – egy több mint 1000⁴³ helyi lakos aláírását tartalmazó petíciót adtak át a falu vezetésének (amelyben a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület tagjait maradásra kérték). A rendezvényen, amelyen a Jobbik Heves megyei elnöke, Mirkóczki Ádám mellett az LMP gyöngyösi képviselőjelöltje, Lukács Zoltán is felszólalt, László Attila bejelentette: a SZJPE másnap elhagyja a települést, ugyanakkor harminc helyi szimpatizáns részvételével helyi csoport alakul.

Bár a feszültség a településen napról napra nőtt, ezt a kormány részéről nem kísérte semmilyen megnyilvánulás – pedig korábban Orbán Viktor miniszterelnök és Pintér Sándor belügyminiszter is többször azt mondta, hogy a félkatonai szervezetek akcióit nem fogják eltűrni⁴⁴. A rendőrség ugyanakkor a járőrözés időszakában (március 1. és 16. között) nagy erővel igyekezett fenntartani a rendet Gyöngyöspatán. Az idegenek egy részét igazoltatták, de az eseményekbe arra való hivatkozással, hogy a „részrtvevők ruházata, cselekedetei nem tartalmazták teljes körűen azon ismérveket, melyek a Magyar Gárdára egyértelmű utalás-ként szolgáltak volna”, nem avatkoztak közbe⁴⁵.

Az országos jogvédő szervezetek, a rendőrség tétlenségét megelégedve, március 14-én, nyolc nappal a Jobbik által szervezett tömegrendezvény után léptek a nyilvánosság elé. A Társaság a Szabadságjogokért (TASZ), a Helsinki Bizottság és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda tudatos etnikai feszültségkeltésnek minősítette az akciót, és közös levélben⁴⁶ figyelmeztette Pintér Sándort, hogy a március 6-i nagygyűlést a helyi romák jogainak és szabadságának sérelme miatt a rendőrségnek fel kellett volna oszlatnia. A szervezetek a Fővárosi Ítéltáblának a Magyar Gárda ügyében⁴⁷ kifejtett álláspontjára hivatkoztak, amely a gárdaalakulatok célpontjában álló roma közösségeket a „fogyul ejtett közösség” fogalmával írta le (és helyezte egyben törvényi oltalom alá). A három szervezet képviselői egyúttal felkérték a belügyminisztert, hogy azonnal utasítsa „a rendőri alakulatokat arra, hogy avatkozzanak közbe és hatékony intézkedésekkel akadályozzák meg a kirekesztés és megfélemlítés minden formáját”. Mivel a levelükre választ nem kaptak, és a rendőrségi fellépés elmaradt, a jogvédő szervezetek arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ezzel olyan mulasztássorozat vette kezdetét, „amely később az események eskalálódását megalapozta.”⁴⁸ (Egy hónappal később, amikor a SZJPE tagjai megjelentek Hajdúhadházon, az ottani szabálysértésekkel összefüggésben a Belügyminisztérium olyan közleményt⁴⁹ adott ki, amely szerint fekete egyenruhában provokatíván fellépő emberek félelmet keltenek a helyi cigány lakosságban, ami egy jogállamban elfogadhatatlan.⁵⁰)

A TASZ a munkatársai által felvett állampolgári panaszok alapján három olyan esetben⁵¹ tett feljelentést közösség tagja elleni erőszak miatt, amelyek esetén a rasszista indítékot bizonyíthatónak vélte. (Az ügyeket a Heves megyei rendőr-főkapitányság a gyöngyösi

rendőrkapitányságra tette át, amely az azokban szereplő cselekményeket szabálysértésként minősítette.) A járőrözéssel, a március 6-i rendezvénnyel és a rendőrség inaktivitásával kapcsolatos jogvédői aggályokat a kisebbségi ombudsman április 19-én kiadott első jelentése⁵² alátámasztotta és egyben pontosította. Noha az igen alaposan előkészített jelentésre az érintett szervek (belügyminiszter, országos főkapitány, társadalmi felzárkózásért felelős államtitkár, közigazgatási és igazságügyi miniszter, országos és Békés megyei ügyészség) nem reagáltak, a kormányzat és a hatóságok későbbi lépései részben a Kállai Ernő által megfogalmazott javaslatokra épültek. Ide sorolandó az a kormányzati körökből először kiszivárgó, Balog Zoltánnak tulajdonított javaslat, amely kormánydelegáltakból, önkormányzati politikusokból és helyi kisebbségi vezetőkben álló válságmegelőző csoportokat állítana fel a gyöngyöspataihoz hasonló társadalmi konfliktusok megelőzésére⁵³. A polgárőr szervezetek és a települési önkormányzatok, továbbá a helyi rendőrség közötti együttműködési megállapodást kötelezően előíró Kállai-ajánlás köszönt vissza „az egyes szabálysértésekről szóló kormányrendelet” április 22-i módosításában is. Eszerint százezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható az, aki közterületen vagy nyilvános helyen olyan, a közbiztonság, a közrend fenntartására irányuló tevékenységet végez, amelyre jogszabály nem jogosítja fel, vagy ilyen tevékenység látszatát kelti. A rendeletbe az is bekerült, hogy százezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható az a polgárőr, aki a polgárőrségről szóló törvényben meghatározott együttműködési kötelezettség teljesítése nélkül látja el feladatait⁵⁴. (Az ombudsman első jelentésébe foglalt javaslatok hosszabb távú hatására két példát említenénk: a Békés megyei ügyészség által a megyei bírósághoz benyújtott, a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület feloszlását indítványozó szeptember eleji keresetet⁵⁵; illetve az országos rendőrfőkapitány által 2011. december végén kiadott, a „multikulturális környezetben” tevékenykedő, idegenrendészeti kérdésekkel foglalkozó rendőrökre vonatkozó szabályzatot⁵⁶.)

A felsorolt rövid távú lépésekből kiolvasható, hogy a kormányzat a félkatonai alakulatok távozását követő hetekben egyfelől a településen kialakult feszültség oldására, másfelől hasonló helyzetek megakadályozására alkalmas megoldási javaslatokon dolgozott⁵⁷. (Ez utóbbit a SZJPE azon közleménye tette sürgetővé, miszerint az egyesület Hajdúhadházon folytatja március végén a járőrözést.) E „soft” konfliktuskezelési stratégiát a Véderő tagjainak gyöngyöspatai megjelenése borította fel. A paramilitáris alakulat április 16-i „második

bevonulása” nyomán az a hír terjedt el, hogy a romák által lakott falurész fölötti dombon (egy helyiektől használatba vett telken) „katonai kiképzőtábor” állítanak föl az Eszes Tamás által vezetett erő tagjai. Noha a többségi lakosság jelentős része (azok is, akik a polgárőrök jelenlétét még jól fogadták) a félelemkeltésnek ezt a fajta extrém formáját már elutasította, a települést irányító Tábi László – akinek pozícióját súlyosan megrendítette a SZJPE által kezdeményezett aláírásgyűjtés – három nappal később lemondott. Ennek hatására a romák körében állandósult félelem a tetőfokára hágott. Ebben a hangulatban tett látogatást a faluban – a Vöröskereszt korábban megbízott, a településről elszármazott, roma összekötőjének kíséretében – Richard Field amerikai filantróp és üzletember, aki egy vetőmagprojekt, illetve a tanoda felállításával kapcsolatban érkezett Gyöngyöspatára⁵⁸. A roma közösségben uralkodó hiszterizált hangulattal szembesülve Field úgy döntött, lehetővé teszi, hogy a nők és a gyermekek pár napra elhagyják a falut. Ez az esemény súlyosan megosztotta a kormányoldal és az ellenzék képviselőit. Baloldalon „evakuálásként” értelmezték az akciót (a külföldi sajtó is ezt az értelmezést vette át); jobboldalon a cigányok régóta szervezett „üdültetéseként” állították be, amellyel az ellenzéki pártok (különösen az üzletemberrel összefüggésbe hozott LMP) a kormány lejárására törekednek. Az akciót vizsgáló eseti parlamenti bizottság ötödik ülésének jegyzőkönyve arra enged következtetni, hogy arra valóban az utolsó pillanatban, konfliktusmegelőzési céllal került sor Richard Field kezdeményezésére, és a Vöröskereszt azután hátrált ki mögüle, miután az üzletember előre nem egyeztetett módon a szervezet nevében nyilatkozott a hazai és külföldi médiának.

A parlamenti pártok közül egyedül a roma integráció témájában korábban aktívan kampányoló LMP nyilvánított markáns véleményt a Gyöngyöspatán kialakult konfliktus témájában. A párt előbb március 11-én arra szólította fel az országos és megyei rendőri vezetést, hogy megfelelő eréllyel, valamint a törvény szigorával lépjen fel a gyöngyöspatai lakosok védelmében, és előzze meg az önbíráskodás minden formáját, majd az április 22-re tervezett véderős akciót is elítélte. (A tábor megszervezését a rendőrség Eszes Tamás letartóztatásával megghiúsította.) Április 26-án a párt frakcióvezetője, Schiffer András a parlamentben bejelentette: törvényjavaslatot nyújtottak be a büntető törvénykönyv módosítására, hogy hatékonyabb védelmet biztosítsanak a csoportos erőszak különböző formái ellen⁵⁹. A parlament végül nem ezt, hanem a kormány által másnap benyújtott, az

„egyenruhás bűnözés” felszámolását célzó törvénymódosítást szavazta meg. (Eszert három évig terjedő szabadságvesztésre ítéltető az, aki riadalmat keltő, közösséggelenes magatartást tanúsít, illetve két évig terjedő szabadságvesztésre az, aki a közbiztonság fenntartására hivatkozva kelt másokban riadalmat.) A kormány javaslatát a baloldali ellenzék pártjai támogatták, és azt a korábban említett jogvédő szervezetek képviselői is a helyes irányba tett lépésként minősítették⁶⁰.

A „forró tavasz” eseményeire az eddig említett szervezeteken kívül a roma lakossággal való szolidaritást hangsúlyozó, elsősorban on-line közösségi médiumokon szervezkedő civil csoportok voltak hatással. Az első megmozdulásra március 15-én Gyöngyöspatán került sor: a Horváth Aladár által vezetett Polgárjogi Mozgalom és a Méltóságot Mindenkinél Mozgalom buzdítására budapesti értelmiségiek a helyi roma közösséggel közösen ünnepték a 48-as forradalom évfordulóját. E megmozdulás talaján jött létre a Százezren Gyöngyöspatáért Facebook csoport, amelynek tagjai később több tiltakozást szerveztek Budapesten. (Április 27-én és május 4-én például a Belügyminisztérium előtt szólították fel a kormány képviselőit a félkatonai szervezetek elleni határozottabb fellépésre.) A megmozdulásokon részt vevő roma polgárjogi aktivisták és a gyöngyöspatai Cigány Kisebbségi Önkormányzat között már márciustól szorosabb együttműködés jött létre. A településre rendszeresen ellátogató roma jogvédők elsősorban tanácsokkal támogatták a kisebbségi önkormányzat 2010 októberében választott vezetőjét, ifj. Farkas Jánost. Egy másik csoport a konfliktus legakutabb szakaszában önkénteseket toborzott Gyöngyöspatára, azzal a céllal, hogy a Budapestről érkező aktivisták jelenlétükkel csillapítsák az egyenruhásoktól rettegő családok félelmét. (Ez volt a „Gyöngyöspatai Éjszakák” akciósorozat.) Rajtuk kívül a mediációval és alternatív konfliktuskezeléssel foglalkozó Partners Hungary Alapítvány tevékenységét érdemes megemlíteni. Az alapítvány abban ajánlotta fel a falu vezetésének a segítségét, hogy a településen felerősödő etnikai feszültségben a roma és nem roma lakosság meghatározó szereplői között létrejöjjön egy olyasfajta párbeszéd és együttműködés, amelynek mentén lehetségessé válik a feszültségek mögötti strukturális okok feltárása és kezelése. (Ez utóbbira a településen uralkodó feszült helyzetből, valamint a járőrözés nagymértékű többségi támogatottságából kifolyólag nem mutatkozott reális esély.)

A jobboldali kormányzat és az irányítása alatt álló közigazgatási apparátus hozzáállását jól szemlélteti az a tény, hogy a jogvédő szervezetek felhívásaira és az azóta megszüntetett kisebbségi ombudsmani hivatal jelentésére sem érkezett hivatalos reakció. Ennek okát elsősorban abban látjuk – és ez a gyöngyöspatai eseményekért az „ájjogvédőket” és a Jobbikot egyaránt felelősnek kikiáltó Balog Zoltán nyilatkozataiból is kiolvasható –, hogy a kormányzat el akarta kerülni a roma közösséggel való szolidaritás politikailag kockázatos kinyilvánítását. A civilek fellépését azonban nemcsak ez hátráltatta, hanem az is, hogy a különböző megközelítést alkalmazó csoportok nem koordinálták kellően stratégiájukat és lépéseiket – és ez a tanácsaikra és erőforrásaikra nagymértékben hagyatkozó helyi kisebbségi vezetőket elbizonytalanította⁶¹. (Részben ennek volt betudható a polgármesterjelöltként induló ifj. Farkas János kampányának erőtlensége, majd – a roma közösség több tagjából értetlenséget kiváltó – váratlan visszalépése.)

A Gyöngyöspatán lezajlott események utolsó számottevő momentumaként a szabadon bocsátásuk után Eszes Tamás vezetésével visszatérő egyenruhások egyike által (április 26-án éjjel) kiprovokált verekedés említendő⁶². Orbán Viktor ezt követően nyilatkozta az egyik kereskedelmi tévécsatorna műsorában, hogy „véget ért a türelem”. (Ezzel kapcsolatban arra a figyelemre méltó momentumra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a miniszterelnök a közvéleményhez való igazodás kényszerével indokolta a rendőrség kései fellépését⁶³.) Noha az incidens után a helyzet fokozatosan konszolidálódott a településen – a további eskalációval fenyegető erőszakspirál ezen a ponton megszakadt –, a kisebbségi és többségi csoportok közötti mély bizalmatlanság és ellenszenv egy cseppet sem oldódott, sőt állandósult.

Ez utóbbival kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a falu többségi lakosságát rendkívüli módon zavarták a média által sugárzott híradások, amelyek (egyöntetű meglátásuk) szerint torz képet festettek mind a településről, mind a tavaszi konfliktusról. A konfliktuszónától távol élő lakosok és a turizmusban érdekelt vállalkozói kör elsősorban azt sérelmezte, hogy a beszámolók eltúlozták az erőszak és a félelem mértékét. A konfliktuszónában (és az ahhoz közel élő) lakosoknak pedig az fáj, hogy a média csak elvétve számolt be a konfliktus számukra releváns előzményeiről: a Kecskék „lerablásáról”, az idős emberekkel szembeni tiszteletlenségről és az interetnikus együttélést aláásó egyéb tényezőkről.

A polgármester lemondását kikényszerítő csoportok érdekeinek alapvetően megfelelt a falura köszöntő „hidegbéke”. A feszültség további szítása már nem állt érdekükben, ehelyett az új helyzethez igazodó társadalmi igények kielégítésére törekedtek. A korábbi polgármester lemondása után a helyi lakosság többségének szemében ugyanis az „elkanászodott cigányságnak” való visszavágás óhaját felülírta a társadalmi rend és a falu jó hírre való helyreállításának igénye. Erre a Jobbik helyi vezetője az „érpataki modell”⁶⁴ lemásoló politikai program meghirdetésével, valamint a tőle jobbra álló erőktől (különösen a Véderő vezetőjétől) való látványos elhatárolódással reagált. Fő riválisa, a vezető kormánypárt csendes támogatását élvező korábbi alpolgármester-asszony – akit a falu lakossága a július 17-re kiírt polgármester-választás esélyesének tartott – a megbékélés jelöltjeként próbálta pozicionálni magát⁶⁵. Helyzetét azonban nem segítette, hogy a kormányzat érdemben nem változtatott korábbi passzív magatartásán, amelynek fókuszában az állami erőszak-monopólium fenntartása állt⁶⁶. Ezen érdemben nem változtatott az sem, hogy június elején kiemelt kistérséggé nyilvánították Gyöngyöspatát (valamint négy környező települést), és ennek nyomán itt indult útjára 2011 augusztusában negyven fő részvételével az új országos közmunkaprogram. A kormány valódi offenzívát csak az országos politikai arénában indított. Május elején bejelentették, hogy „az egyenruhás bűnözés folyamata, háttere és a gyöngyöspatai események feltárása, valamint az egyenruhás bűnözés felszámolása” érdekében eseti parlamenti vizsgálóbizottságot állítanak fel.

A kormány előterjesztése a szélsőjobboldali csoportok fellépésének vizsgálatán túl a bizottság feladatául szabta a gyöngyöspatai romák „húsvéti utaztatása” körülményeinek és szervezésének feltárását, továbbá annak megvizsgálását is, hogy „ellenzéki pártok részt vettek-e az ország közrendjének, közbiztonságának és köznyugalmának megzavarásában, és ha igen, azt milyen szándékkal és céllal tették”. A kérdésfelvetés jelzi: a kormány célja az volt, hogy a szélsőjobboldali erők, valamint az eseményeket – állítólagosan – saját pozíciójuk megerősítésére felhasználó „áljogvédők” és az utóbbiak álláspontjához közelítő parlamenti ellenzék hatását és működését egymással összefüggésbe hozza, valamint a két tábort együttesen tegye felelőssé az etnikai feszültség szításáért⁶⁷. Ehhez a média kormánypárti részének támogatását meg is kapta.

A kormányzat tehát a gyöngyöspatai helyzet irányításának kézbevétele helyett (amelyre még a rendkívüli polgármester-választáskor is jó esély lett volna) a kezdeményezést helyi szinten a szélsőjobboldali erők kezében hagyta. Ennek fényében nem túl meglepő, hogy a „rombolással szemben zéró tolerancia” politikáját meghirdető Juhász Oszkárnak a szavazatok 33,8 százalékát sikerült július 17-én begyűjtenie. Győzelméhez nagymértékben hozzájárult, hogy a rendkívüli választáson rajta kívül hét jelölt indult. A választás kimenetelében különösen az játszott fontos szerepet, hogy a település politikai életét korábban kézben tartó lokálpatrióta elit ezúttal nem sorakozott fel egyetlen jelölt mögött: a második helyen befutó Matalik Ferencné (26,0%) nem is a Jobbik jelöltje, hanem a harmadik helyen befutó Bernáth Magdolna (21,4%) ütötte ki.

■ A KONFLIKTUS ELŐZMÉNYEI ÉS OKAI

Gyöngyöspata 2011 tavaszi „megszállása” és a nyomában előálló konfliktus még megengedte azt az értelmezést, miszerint a falu tőle idegen eszmék és szándékok „áldozatául esett”. A demokratikus úton történt szélsőjobboldali hatalomátvétel után azonban látnunk kell: **a nyilvánosság fórumain megjelenő „áldozatiság-tézis” nem ad magyarázatot sem a helyi politika radikalizálódására, sem a konfliktus kimenetelére.** Ez utóbbit tekintve úgy látjuk: a tézis nehezen összeegyeztethető azzal a ténnyel, hogy a többségi lakosok közül alig akadt, aki az egyenruhások megjelenését nyíltan kifogásolta, vagy aki a roma közösség tagjaival szolidaritást vállalt. (Ezzel szemben ott találjuk a már korábban említett, „több mint ezer” lakos aláírását tartalmazó listát⁶⁸.) Ezzel nem azt kívánjuk állítani, hogy a szélsőjobboldali csoportok stratégiája ne lett volna manipulatív. (Hadd utaljunk vissza a korábban említett öngyilkosságnak a konfliktus kirobbantásához ürügyül szolgáló, koholmány-gyanús magyarázatára.) Azt viszont igen, hogy a „forró tavasz” megértéséhez elengedhetetlen azoknak a lakossági sérelmeknek, félelmeknek és törekvéseknek a mélyebb vizsgálata, amelyek egy bizonyos vágányra terelték az eseménysorozatot.

A következőkben rámutatunk a roma-többségi viszony Patán is felismerhető, általános jellemzőire: a szegregáció lakóhelyi és iskolai formáira, az előítéleteket újratermelő intézményekre és beszédmódokra, valamint – a másik oldalról – a cigányokkal szembeni többségi sérelmekre és panaszokra. Ezt követően a konfliktus lefolyását meghatározó specifikus tényezőkre hívjuk fel a figyelmet: az etnikai konfrontáció precedenseire a közelmúltból; valamint a helyi elit egy részének azon törekvésére, hogy saját pozícióját a “cigány-kérdés” meglovgolásán és felkorbácsolásán keresztül kísérelje megerősíteni (ezzel előkészítve a talajt a szélsőjobboldali hatalomátvétel számára).

■ A településről röviden

Gyöngyöspata Heves megye gyöngyösi kistérségében, Gyöngyöstől tíz kilométerre északnyugatra fekszik. Össznépessége a 2001-es népszámlálás idején 2761 fő volt, amelyből 324 fő (11.7%) vallotta magát roma/cigány nemzetiségűnek. A település egy történelmi borvidék része, ahol az államszocializmus idején jól működő, bár az egri üzemekhez képest másodlagos jelentőségű szőlő- és bortermelés folyt. A rendszerváltás után a szőlészeti és borászati termelőkapacitás erőteljesen megcsappant, a mennyiségi termelésre beállított ágazat válságba került. Ma a borászati ágazatban tíz nagyobb családi vállalkozás működik. Tulajdonosaik elégedetlenek a politikai és gazdasági környezet nyújtotta lehetőségekkel, aminek fontos helyi társadalmi és politikai következményei vannak. A mezőgazdasági termelés történelmileg mindig is jelentéktelenebb szerepet játszott. A gabonaágazatban egyedül egy húsz alkalmazottat foglalkoztató, hozzávetőleg kétszáz hektáron gazdálkodó mezőgazdasági cég számít jelentősnek. Az ipari foglalkoztatás már a szocializmus idején meghatározóbb volt, mint a mezőgazdasági. Akkor a gyöngyösi vállalatoknál (az Egyesült Izzónál, a bútorgyárban, a vágóhidnál) és a közeli településeken található szén- és érc bányáknál (Visonta, gyöngyösoroszi ércbánya, gyöngyösoroszi és szűcsi szénbánya) dolgoztak a legtöbben, de a budapesti építőtelepeken is sokan munkát találtak. Ezekben az ágazatokban voltak alkalmazásban a patai romák, férfiak és asszonyok egyaránt. A munkanélküliség – egy korábbi faluvezető információi alapján – a nagy foglalkoztatók megszűnése óta nagyjából állandó szinten van, körülbelül 100 fő körül mozog⁶⁹. A romák és többségiek aránya a munkanélküliek között

80-20 százalék (tehát nagyjából fordított arányú a teljes lakosság etnikai összetételéhez képest). A helyi munkaerő-piaci viszonyokat számunkra értékelő vezető arra mutatott rá, hogy a romák túlreprezentáltságának oka a munkanélküliek között az, hogy a „romák nem tudtak az önállóság útjára lépni”. Miközben a többségiek jelentős része az építőipar, különböző szolgáltatások vagy a mezőgazdaság területén önfoglalkoztatóvá vált, egyetlen roma vállalkozó van a faluban (akit sokan nem is tartanak romának). E család két helyben élő tagján kívül állandó munkaviszonya három roma férfinak van, további négy-öt főt a helyi többségi szőlősgazdák rendszeres alkalmi munkában foglalkoztatnak⁷⁰. Ez alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy a gyöngyöspatai romák foglalkoztatási adatai sokkal rosszabbak a teljes roma népesség adatainál.⁷¹

■ **Többszörös kitaszítottság és a belőle fakadó kisebbségi sérelmek**

Több elemző, köztük a kisebbségi ombudsmani jelentés szerzői is úgy találták, hogy „mielőtt az egyenruhások a településre érkeztek volna, nem volt jelentősebb feszültség a falu roma és nem roma lakosai között”⁷² (azt követően azonban a helyi társadalom „kettészakadt”). Ezzel szemben állt az a szélsőjobboldali médiumokból származó, de később sokkal szélesebb körben elterjedt vélekedés, miszerint a faluban élő romák deviáns viselkedése hosszú ideig tartó elfojtás után lett néven nevezve, és amit mások „konfliktusnak” hívnak, az valójában csak a többség igazságtételének pillanata volt.

Magunk részéről úgy látjuk, hogy a gyöngyöspatai konfliktus háttérben kisebbségi és többségi lakosok együttélését terhelő, a rendszerváltás óta eltelt húsz év során felgyülemlett, de korábbi előzményekkel is bíró problémák állnak. Ezek között első helyen a korábban a helyi többségiekhez hasonlóan elsősorban az iparban foglalkoztatott romák munkaerőpiacról való kikerülése és tartós távolmaradása említendő. Miközben a foglalkoztatás települési szinten nem rendelkezik rossz mutatókkal, vagyis azt látjuk, hogy a gyöngyöspataiak nagy többsége a környező üzemekben el tudott helyezkedni, illetve a visszakapott földeken kisebb – gyümölcsstermesztésre, szőlőművelésre és borászatra szakosodott – családi gazdaságokat működtet, a helyi romák sem egyikben, sem másikban

nem tudtak megkapaszkodni. A cigányok jelentős részének legnagyobb sérelme az, hogy nem jutnak munkához. Ez a sérelem a tavaszi eseményeket követő hónapokban radikálisan fokozódott azáltal, hogy azok a foglalkoztatók, akik eddig romákkal (is) dolgoztak, a többségi közvélemény megvetésétől tartva nem alkalmazzák őket.

A másik, sok sérelem mögött álló strukturális egyenlőtlenség a lakóhelyi szegregációból fakad, amelynek spontán folyamatát a helyi vezetés szándékos elkülönítési politikája évek óta fokozza. A képviselő-testület 2007-ben helyi építési szabályzatban foglalt változtatási tilalmat rendelt el a falu néhány utcájában, amivel egyrészt az ún. „szocpolos” házak építését, másrészt a meglévő, romák által lakott ingatlanok fejlesztését, valamint a roma családoknak a falu központjának irányába való költözését akarta megakadályozni. Ennek megvalósítása úgy történt, hogy egy, a helyi politikában egyre nagyobb befolyásra szert tevő civil szervezet közvetítésével az önkormányzati testületi tagok fel nem vett tiszteletdíját (információink szerint évi tízmillió forintot) a faluban örökös nélkül maradt, vagy más oknál fogva eladásra került házak felvásárlása fordították, illetve kiközvetítették olyanok felé, akiket a helyi közösségre nézve veszélytelennek ítélt meg. Az ingatlanpiaci folyamatokba való beavatkozást – ami ugyanakkor a jogalkotói hatalommal való visszaéléssel járt – azzal legitimálták, hogy csak így lehetett ellenállni annak a „veszélynek”, amelyet a Gyöngyösről – az ottani cigánytelep megszüntetése miatt – kiköltöztetett cigányok, valamint azok a vállalkozók jelentettek volna a falura, akik „lenyúlják a cigányok szocpolját”. Ez a kezdetben az egyik elitcsoport által képviselt törekvés elnyerte a többségi lakosok támogatását, és egyúttal megalapozta azok hatalmi aspirációit, akik a „cigányok” kontroll alatt tartását fontos közösségi ügynek tekintették. Az intézkedés a gyöngyöspatai romák számára ugyanakkor az önrendelkezés korlátozásával, az előrejutás megakadályozásával volt egyenlő.

Az egyenlőtlenség legfontosabb tényezőjeként említett munkaerő-piaci szegregáció nemcsak a közvetlen diszkriminációra, hanem az iskolázottságbeli különbségekre is visszavezethető. A patai romák alacsony iskolázottságának magyarázatát elsősorban a helyi iskola alacsony hatékonyságában látjuk. A roma gyerekek túlnyomó része speciális osztályba vagy egy speciális nevelési igényű (SNI) gyerekekkel összevont szegregált osztályba jár⁷³.

A külön osztályba sorolás térbeli elkülönítéssel is párosul, a speciális, „B” osztályok az iskola-épület földszintjén, a „normál” osztályok az emeleten kapnak helyet. A cigány gyerekek és a nem cigányok külön mosdóhelyiséget használnak. (A tanárok és a szülők körében egyaránt megjelenő többségi vélekedések szerint a roma gyerekek alacsonyabb higiéniai igénye és agresszivitása indokolta azt, hogy elkülönítsék őket.) Még messzemenőbb következményei vannak annak, hogy a napközis ellátást azok vehetik igénybe, akiknek az édesanyja dolgozik; a roma gyerekek többsége ily módon kimarad ebből a szolgáltatásból. A „normál” osztályok a sportórák megadott részét az iskolához tartozó uszodában töltik, ugyanez a lehetőség a speciális osztályok tanulói számára nem adott. A roma gyerekeket az iskolai ünnepekkébe is messze iskolai számarányuk alatt vonják be.⁷⁴ Az iskolai szegregáció⁷⁵ két célt szolgál. Egyfelől azon konfliktusok elkerülését, amelyeket a pedagógusok nem tudnak kezelni, másfelől azt a társadalmi igényt, amely a többségi gyerekeket meg akarja óvni a cigányokkal való érintkezéstől. A mostani iskolavezetés úgy véli, hogy az elkülönítés biztosítása a feltétele annak, hogy a „magyar gyerekeket” ne vigyék el a közeli városi iskolák valamelyikébe. Az iskolaigazgató saját feladatát abban látja, hogy ezt az iskolai rendet, amely elmondása szerint a magyar és a cigány gyerekeknek egyaránt jó⁷⁶, megvédje a jogvédőkkel szemben.

Az iskolai szegregáció társadalmi kényszerre való visszavezetése azért problémás, mert ugyanazon a településen, ugyanazon családok az óvodát egészen máshogy ítélik meg. Az óvodában integráltan tanítják a gyerekeket, részt vesznek az integráció megvalósítását segítő szakmai programokban, sőt a közelmúltban egy jelentős európai uniós finanszírozású új épületet is használatba vehettek, amely a térség legkorszerűbb óvodája lesz. Az óvodavezető a gyerekek és a szülők között is kezelhető viszonyokról számol be, aminek fontos kulcsa a következetesség, amellyel a „cigányoktól” „a rendet és a tiszteletet”, a „magyaroktól” „a megvetés elutasítását” követeli meg.

A szegregáció három fent említett, intézményesült és erőteljes strukturális következményekkel bíró formája szinte lehetetlenné teszi, hogy az iskolázatlanságot, a munkanélküliséget és a legrosszabb lakáskörülményeket jelentő „cigány” státusból Gyöngyöspatán ki lehessen törni. Próbálkozások vannak ugyan, de nagyon keveseknek sikerült, és azok is megrekednek valahol.

„Elveszítik a hitüket, nincsen elég akaratuk” – véli a „cigány futball-válogatott” Gyöngyöspatáról elszármazott edzője, a Rajkó zenekar korábbi vezetője, akinek példája azonban nem tud ösztönzően, visszafelé hatni. Azért nem, mert a mobilitás útjait Gyöngyöspatán a többségi vezetés diszkurzív és közpolitikai eszközökkel „csendben”⁷⁷ elzárta.

A 2011 tavaszi konfliktusnak, majd a szélsőjobboldali hatalomátvételnek a gyöngyöspatai romák nem voltak aktív résztvevői. A konfliktus előzményének tekinthető folyamatokban – ahogy azt lejjebb bővebben is kifejtjük – szerepet játszottak. Onnantól kezdve azonban, hogy a paramilitáris erők felvonultak a faluban, passzív résztvevőivé váltak saját sorsuknak. Helyzetükre leginkább a félelem és a kiszolgáltatottság volt jellemző. Rettettek a fekete egyenruhaszerű viseletben, csoportban vonuló polgárőröktől, és még sokkal inkább a véderősöktől, akik kiképzőtáborot akartak felállítani a cigánytelep szomszédságában. (Hogy a roma közösség tagjai – az elszigetelt esetet képező április 26-i verekedést leszámítva – erre a helyzetre miért nem válaszoltak erőszakkal, arra tanulmányunk következtetéseiben térünk ki. Itt annyit jegyeznénk meg, hogy a roma közösség önmegtartóztató magatartásának fenntartásában fontos szerepet játszottak a közösség tagjait folyamatosan nyugtatgató kisebbségi vezetők. A roma közösség vezetőinek aktivitása tehát paradox módon a passzivitás fenntartására irányult.) Azoknak az eseteknek a többségében, amikor a gyöngyöspatai roma közösség tagjai autonóm szereplőkként léptek fel, általában az őket támogató és védő külső szereplők felhívására, tanácsára cselekedtek. (Különösen igaz ez az április 22-i „evakuációra”, illetve ifj. Farkas János kisebbségi elnök jelöltségének visszavonására.)

A romák együttes fellépésének hiányát a politizálás előzményeinek és tapasztalatainak hiányával, ezen túl – talán megkockáztathatjuk – az etnikai szolidaritás részleges hiányával is magyarázhatjuk. Noha a gyöngyöspatai roma közösséget a többség messzemenően igyekszik homogenizálni, a kulturálisan valóban nagymértékben asszimilálódott⁷⁸ családok a mai napig számon tartják, hogy a legidősebb nemzedékben a férfiak muzikusok vagy munkások voltak. Ennél jelentősebb különbség van a munkával, kiszámítható jövedelemmel és kapcsolatokkal rendelkező és a teljes anyagi kiszolgáltatottságban élő, hosszabb távú megélhetési és együttműködési stratégiákkal nem rendelkezők roma lakosok között. A „faluban” lakó cigány családoknak a cigánytelepen lakó „tobániakkal” szemben érzett ellenszenvét részben

az magyarázza, hogy az előbbieket úgy gondolják: a gárdistáktól és a Jobbiktól is megkímélte volna őket a sors, ha a többséget nem „bószíti fel” a telepiek „lezüllése”. (Ugyanakkor az is tény, hogy a magukat „munkásnak” mondó romák dolgosságukat a cselekvések szintjén, alázatosságukat szavakban azért is hangsúlyozzák, hogy megőrizték az erőforrásokat ellenőrző többségek támogatását.)

■ A többségi sérelmek és azok társadalmi háttere

Sérelmeik Gyöngyöspatán nemcsak a romáknak, hanem a többségieknek is vannak. Különösen azoknak, akik kiszolgáltatottak, vagyis a társadalmi helyzetük ugyancsak sérülékeny. Az a diskurzus azonban, amely ezek köré a kétségtelenül valóságos, de mégiscsak egyedi esetek köré szerveződik, tárgyát tekintve általánosító, használatát tekintve pedig sokkal szélesebb körben elterjedt, mint azt a tényleges sértettek száma indokolná. Megteremti a többségi normákat semmibe vevő, az azokra támaszkodó rendet felforgató, a „magyarokra” nézve éppen ezért veszélyt jelentő cigány közösség képét. A sztereotípiák ugyanazok, mint amelyek széles körben elterjedtek a többségi magyar társadalomban, attól valósabbak és hatásosabbak azonban, hogy olyan történetek kapcsolódnak hozzájuk, amelyek kárvallottjai és olykor elkövetői is a beszélők számára ismert emberek. Fontos megjegyezni, hogy a többségi sérelmek erőteljes kanonizációs folyamaton mentek át. Ennek kulcsmomentuma a korábban említett civil szervezet vezetője által 2006-ban összeállított 70 oldalas panaszlista volt, amelyet az illető a rendőrséghez, a helyi képviselő-testülethez és a térség országgyűlési képviselőjéhez is eljuttatott. Az a tény, hogy ez a „petíció” válasz nélkül maradt, nagymértékben hozzájárult az említett szervezetek legitimitásának eróziójához, és az érintettek cigányellenes indulatainak felerősödéséhez.

„Az ellentétet az szítja, hogy nem dolgoznak a romák. Ez irritálja ez embereket” – mondta egy faluban lakó ember, majd a meglátása szerint⁷⁹ egyre gyakoribbá váló lopásokról kezdett el beszélni. Példaként ő is – mint a pataiak többsége – a Kecskékőt említette elsőnek, talán azért, mert „ott termett a legszebb szőlő”⁸⁰. A cigánytelep mögötti dombon található takaros víkendházak és jól termő hétvégi kertek lepusztulása nem csak a tulajdonosok számára

fájdalmas. Az elhagyott, majd a romák által „széthordott” kertek mindennapi látványa a falu többségi lakóit a rendszerváltás utáni nehézségekre (a késő szocializmusra jellemző biztonság elpárolgására, a sokszor hiábavalónak tűnő fáradozásra), valamint a büszkeség tárgyát képező paraszti tradíciók folytathatatlanságára emlékezteti. A paraszti becsületet mélyen sértő tüskét elviselhetetlenné az teszi, hogy a „Bajcsiban épült szocpolos házak tetején kötöttek ki a Kecsekön szétszedett pincék cserepei”. Egy másik adatközlő szerint „a kis lopásokkal korábban nem volt probléma, mert nem számított az embereknek 20 kiló gyümölcs, de most már nem jó a parasztok helyzete sem, ezért már a pataiak sem olyan toleránsak, mint régen.” Azt is meg kell azonban említeni, hogy a Kecsekő pusztulásának van egy másik, számszerű kisebbségben lévő többségiek és romák által osztott olvasata, miszerint mindenki számára tudott volt, hogy a Kecsekővel „nem érdemes vesződni” azután, hogy máshol, a falu határában nagyobb kiterjedésű, jól megközelíthető földeket kaptak vissza a korábbi tulajdonosok. Egy biztos: amíg a média fel nem kapta a kérdést, nem okozott botrányt, az emberek jelentős része beletörődéssel kezelte, részeként egy sokkal általánosabb folyamatnak, a késő szocializmusra jellemző stabilitás szétesésének.

A sérelmek általánosítását elősegítik azok a szóváltások, amelyek a verbális agresszió megnyilvánulásaiként értelmezhetők. A többségi emberek, kiváltképpen az idős parasztagasszonyok és férfiak, akik a roma fiatalokhoz hasonlóan több időt töltenek az utcán, tiszteletlenségként érzékelik azt a viselkedést, amelyről maguk is tudják, hogy néhány tizenéves fiúra jellemző, de mégis a cigányság általános jellemzőjeként mutatják be. (A fiatalok viselkedését mi a társadalmilag kiszolgáltatott, gettójába visszazoruló csoport hétköznapi ellenállásaként is értelmezzük, amely apró, szimbolikus győzelmekkel próbál a helyzetükért részben felelősnek tartott többség legsérülékenyebb tagjain elégtételt venni.) A többségi sérelmi diskurzus nagyon fontos eleme a meg nem értettség vagy méltánytalanság. Sokaktól hallani – főleg az alacsony fizetésért dolgozó, de stabil egzisztenciával rendelkező emberektől –, hogy a „cigányok hat gyerekkel munka nélkül” annyi jövedelemhez jutnak, mint ők több évtizedes megszakítatlan munkával. Mint említettük, a „magyarok” sérelmeit nem vette komolyan a jegyző, a rendőr, a bíróság. Az államba vetett bizalom hiánya, sőt a vele szembeni gyanakvás nagymértékben meghatározta azt is, ahogy a 2011 tavaszi konfliktust feldolgozták és elbeszélik a többségi oldalon: „a magyarokra

nem figyelt se Pintér, se a média”, nem úgy, mint a cigányokra, akik a domináns többségi olvasatban „a felfordulást” okozták. Sőt, mi több, a külső segítség és támogatás különböző formái is csak a cigányokhoz érkeztek, akik „loptak, csaltak, és jutalomból még el is vitték őket nyaralni”. A cigányokkal való „túlfoglalkozás” mellett a „magyar falu” érdektelenné vált sok kívülálló számára. A sérelmi diskurzus legfontosabb jellemzője, hogy kizárólagosságot teremt: „a mi” sérelmeink attól valószínűek, ha tudjuk, kik azok, akik ezeket elkövették. Azokról pedig, akiket a vétkes szerepébe helyeztek, elképzelhetetlenné válik, hogy nekik maguknak is sérelmeik lehessenek. Miközben „a magyarok” sérelmeit felnagyítja, a domináns többségi diskurzus egyben el is fedti a fent említett strukturális kényszerekből származó panaszokat.

A sérelmekre és az elkövetőik megnevezésére fókuszáló többségi diskurzus „szállítói” a „frontvonal” nagyrészt idős lakói. A diskurzus „multiplikátorai” között azonban – ahogy azt a Kecskékő kapcsán jeleztük – olyanokat is találunk, akik nem a közvetlen sérelmeiket mondják el a „cigánykérdés” nyelvén, hanem saját társadalmi helyzetükre, azzal kapcsolatos problémáikra adnak választ. (A gazdasági helyzet romlásáért, a társadalmi dezintegrációért, a szolidaritás hiányáért – az ország lakosainak többségéhez hasonlóan – nem strukturális viszonyokban keresik a magyarázatot, hanem ellenkezőleg, azokról a figyelmet elterelik, és egy olyan társadalmi csoportra irányítják, amely ugyanannak a strukturális átalakulásnak a legnagyobb kárvallottja. Közben nyilván megerősítik azt a rendszert, amely a szűkös erőforrásokért való versenyben őket is a korábbinál sokkal rosszabb helyzetbe hozta.) Végezetül a többségi diskurzus „legitimátorainak” szerepét eljárásos lokálpatrióta elit tagjait kell megemlíteni. Az ő „fordulatuk” mögött – amint azt az alábbiakban megmagyarázzuk – egyfelől az áll, hogy több tagjuk abban az etnikai frontvonalként értelmezett zónában lakott, ahol a „forró tavasz” előzményei lezajlottak; többen közülük az utóbbi években fizikailag is konfrontálódtak a telepen lakó romák egy-egy csoportjával. Másfelől a lokálpatrióta elit a cigányellenes indulatok politikai kifejezésében látott módot a problémákat inkább elhallgató, semmint kielező korábbi politikai vezetés meggyengítésére, majd sarokba szorítására.

■ Félelem és erőszak a közelmúltban

A szegregáció által kiélezett strukturális problémák, a belőlük kitermelődő deviancia, illetve annak többségi megbélyegzése („cigánykérdésként”) együttesen eredményezték, hogy a „cigánytelep” és a „falu” határán etnikai frontvonal alakult ki. A „Bajcsin” néhány évtizeddel ezelőtt még csak parasztok laktak, nyilván a szegényebbek. Az utca egyik házsorának kertjei a néhány évente kiöntő patak felé szaladnak le. A patak túlsó oldalán volt már korábban is a cigánytelep (akkori nevén „cigánypart”). Ez volt az a zóna, ahonnan a kerti lopások történetei elindultak. Az elmúlt évtizedekben a „Bajcsin” eladott ingatlanok egy részét roma családok vásárolták meg, aminek következtében a mindennapi etnikai viszonyokat illetően egy folyamatos súrlódások és elfojtás árán létrehozott érzékeny egyensúly jött létre. Vannak, akik emlékeznek még arra, hogy valamikor jobb volt a szomszédokkal való viszonyuk, ma viszont ebben az utcában nem köszönnek egymásnak a többségi és a roma szomszédok.

A 2011 tavaszi konfliktus előzményeinek tekinthető korábbi konfliktusok – kollektív erőszakról van szó minden esetben – nagy része ugyancsak ehhez az utcához (más része a szintén „ütközőzónaként” értelmezett iskolához) kötődik. Az első verekedés 2006-ban tört ki azután, hogy a Bem utcában lakó hegybíró kocsijának gumiját gyerekek leeresztették, ami meglepően gyorsan vezetett kollektív egymásnak feszüléshez. A hegybíró a gyerekekre ijeszgett, aki ezután elesett és megindult az orra vére. A nagymama unokája véres arcát látva bosszúért kiáltott. Gyorsan megérkeztek a felbőszült rokonok, és a gyermek bántalmazásával vádolt férfi kapuján dörömböltek. A hegybíró ismerősei az ő segítségére siettek. A két csoport egyes tagjai összeverekedtek, az időközben a helyszínre érkezett kommandósok választották szét őket. Az incidensnek sérültje is volt, politikai következménye azonban annál jelentősebb: falugyűlést tartottak, ahol hangot kapott a cigányellenesség, ami a lokálpatrióta civilek közül kinőtt önkormányzati képviselőjelöltek támogatottságát növelte. Egy két évvel későbbi incidensre a többségi adatközlők úgy emlékeznek, hogy egy „cigány kocsi” elsodort egy „magyar fiút”. A vezetőt felismerték. „Pár magyar lement magyarátért a Bajcsira”, ahol megverték őket. Bűncselekmény nem lett belőle, újabb falugyűlés igen, továbbá tüntetés a „cigányvajda” háza előtt. 2009-ben egy tanárnőt megütött egy cigányasszony (ugyanaz a nagymama, aki a 2006-os verekedésben is kulcsszerepet játszott), mert tudomására jutott, hogy az unokáját

bántalmazták az iskolában. A szegregáció intézményesítése miatt egyébként is előtérbe kerülő iskola ezen a ponton involválódott a konfliktusok menetébe, miközben a szereplők (például a tanárnő) még mindig a „Bajcsi” környékén lakók voltak. 2010-ben a ballagást ünneplő hangoskodó cigányok és a körzeti megbízott között alakult ki összetűzés. A megbízott harmadszori szóbeli figyelmeztetése után pár ittas telepi lakos fenyegetően lépett fel vele szemben, és csak a rendőrkutya bevetésével sikerült lecsillapítani őket. 2010 decemberében újra az iskola vált a konfliktusok helyszínévé: nagyobb gyerekek megverték a Jobbik polgármesterjelöltjének – a mai polgármester – fiát.

■ A helyi elit és az országos szélsőjobboldal politikai ambícióinak találkozása

Gyöngyöspatán sokan vannak, akiknek felmenői több száz évre visszamenően a faluban éltek. Sohasem volt jelentős az elvándorlás (a bevándorlás sem), a ma itt élők jelentős része a régi parasztszaládok, bortermelő nagygazdák leszármazottja. A faluban népdalkör működik, a hagyományos paraszti viseletet a szocializmus időszakára eső „kivetkőzés” után újra megvarrják, és egyre gyakoribb, hogy ünnepek alkalmával fel is veszik.

A falu magasan iskolázott alkalmazottakból és vállalkozókból álló elitje esetében a patai hagyományok megőrzésére és felélesztésére törekvő lokálpatriotizmus a helyi gazdaságfejlesztés szándékával párosul. A faluban három civilszervezet is működik, amelyek közül kettő a borászat, a turizmus, a helyi művészeti tevékenységek támogatására, a hozzájuk kötődő események megvalósítására irányul. Azok számára, akik a régi magyar falut akarják 21. századi körülmények között helyreállítani, a cigányok jelenléte problémát jelent, ugyanis a „renitenskedő”, a falu köztzeit „elfoglaló”, növekvő számú és számarányú cigányság jelenléte megakadályozza a helyi fejlesztőket abban, hogy a falut olyaná tegyék, amilyennek ők szeretnék látni.

Korábban már tettünk róla említést, hogy a lakóhelyi szegregáció megerősítésében és intézményesítésében, a „színhatár felállításban” meghatározó szerepe volt az egyik helyi civil szervezetnek, amelynek ösztönzésére az ingatlanokra és a lakóhely-változtatásra vonatkozó tilalmat – az állami törvények ellenében – helyben törvényesítették. Ugyanehhez a „baráti

körhöz” tartozik az iskola jelenlegi igazgatója is, aki a „színhatárt” az iskolában is felállította. A civil szervezet tagjai diplomás emberek, sok-sok buzgalommal és faluért való tenni akarással, akik azonban néhány évvel ezelőtt még nem voltak ennyire meghatározó szerepben a falu közéletében. Kezdetben csak kívülről gyakoroltak nyomást az önkormányzati testületre, mintegy „árnyékönkormányzatként” működve, majd mind többen kerültek az önkormányzat meghatározó pozícióiba. Népszerűségüknek jót tett a cigányokkal szembeni – akkor még radikálisnak tűnő – fellépés. Elsősorban a faluban élő idős parasztok szimpátiáját nyerték el, akik közül sokan a rendszerváltás veszteséinek érezték magukat, és szimpátiával figyelték a falu felélesztésén munkálkodó vállalkozókat. A csoport az időseken kívül a konfliktuszóna lakóiban is támogatókra talált, akik hozzájuk hasonlóan úgy érezték, hogy – a cigányokkal ellentétben – az állam cserbenhagyta őket. A civil szervezet legerősebben motivált tagjairá azok váltak, akik maguk is a konfliktuszónában laktak, és érintettek lettek az incidensekben.

A szegregációs intézkedések, a mindennapi beszédben hosszú ideig rejtett, különböző helyzetekben mégis elő-előtörő cigányellenesség, a romák lázadásának hétköznapi, inkább bosszantó, semmint igazán felforgató formái, a határként és egyben frontvonalként működő zónában vissza-visszatérő incidensek, és nem utolsó sorban a többségiek fülében ketyegő „népesedési bomba” olyan feszültségócot hoztak létre, amely rendkívül sérülékennyé tette az interetnikus együttélés hosszú évtizedekre beállt mintáit. A sérülékenységhoz az a legitimációs válság is hozzájárult, amelyet az eliten belüli viszonyok megromlása vont maga után. Néhány évvel ezelőtt hirtelen meghalt az a polgármester, aki jelentős társadalmi támogatottságnak örvendett. Halálát máig a lokálpatrióta civilek tevékenységével hozzák összefüggésbe, akiknek azonban ezt követően sem sikerült formálisan – választások révén – annyi hatalomhoz jutniuk, mint amennyit maguknak vindikáltak. A 2010-ben megválasztott polgármester, aki a helyi vállalkozók többségének és a borászok egy részének támogatását élvezte, úgy igyekezett saját támogatottságát megteremteni és a falu működőképességét megőrizni, hogy a többnyire látens, de egyre nyilvánvalóbb „cigánykérdéssel” nem foglalkozott. Belátta, mint némelyek ma is, hogy a problémáknak nem kulturális, hanem strukturális okai vannak (elsősorban a munkanélküliség), és mivel azokon nem tudott változtatni, inkább nem foglalkozott az egyre nyilvánvalóbb konfliktushelyzettel. Nemcsak a többségi sérelememlékezet által regisztrált apróbb lopásokat negligálta, hanem a nagyobb

problémákat is: a munkanélküliség nyomában érkező gyermekszegénységet, a cigány gyerekekről való fokozatos pedagógusi lemondást, a romák érdekérvényesítő képességének gyengeségét és a többséghez tartozók növekvő türelmetlenségét velük szemben. A saját hatalmukat a cigányok kontrollálásán keresztül megerősítő csoporttal szemben viszont a mozgás szabadságát képviselte. Ennek fényében szüntette meg a képviselői tiszteletdíjak átutalásának említett gyakorlatát – ezzel kivívva a „baráti kör” radikálisabb tagjainak rosszsallását.

Ezt a tabut törte meg még 2010-ben az a fiatalember, akit „a cigányok” által elkövetett egyik incidens sértettjeként ismert meg a falu, majd a szélsőjobbboldali párt polgármesterjelöltjeként lépett be a közéletbe. Magányos volt, a falu elitje az állami borászati vállalat sikertelen privatizációjában játszott szerepe miatt nem fogadta be (alacsonyabb státuszával összefüggő jellemzői miatt sokan pedig egyenesen megvetették). Ugyanakkor, paradox módon, az elitnek szüksége is volt rá, mert személyében és törekvéseiben eszközt láttak saját célkitűzéseik megvalósítására. Karrierjében az hozott áttörést, hogy a falut a maga sérelmeivel felkínálta az országos szélsőjobbboldali politika és média számára, illetve őt magát felfedezte az országos politika a saját céljai számára.

A 2011 tavaszának folyamán a faluban megjelenő paramilitáris és szélsőjobbboldali politikai szervezetek, és az ennek során elszabaduló ellentétek kikezdték a helyi hatalom már korábban megrendült intézményeit, azokat a hálózatokat, amelyeknek azt megelőzően fontos szerepük volt a társadalmi stabilitás fenntartásában. A bizalmatlanság elharapózott és általánossá vált – nem csupán a kisebbségi és többségi lakosság viszonyában, de a kisebbségi és a többségi csoporton belül is. A falu választott polgármestere társadalmi támogatottság hiányában lemondott, ami a szélsőjobbboldali politika előtt szabaddá tette a hatalom megragadásához vezető utat.

A rendkívüli önkormányzati választásokon a Jobbik jelöltje által elért választási siker kulcsának pontosan ez a szétziláltság bizonyult. **Bármilyen erősnek is gondolták magukat a lokálpatrióták Gyöngyöspatán, ahhoz nem voltak elég erősek, hogy a Jobbikkal szemben egy másik alternatívát győzelemre vigyenek.** Nyilván azért sem, mert többen a lokálpatriotizmus mellett a cigányok elleni radikális fellépést is támogatták.

Akik nem, azok meg bizonytalanok voltak, a kormánytól vártak támogatást, és nem egymással keresték az együttműködést. Minden bizonnyal félték attól is, hogy antirasszista pozíciót vegyenek fel, mert érzékelték, hogy azzal könnyen a faluközösség perifériájára sodródhatnak.

Összegzésképpen megállapíthatjuk tehát, hogy Gyöngyöspata sok tekintetben sajtáságos, sok tekintetben viszont éppen olyan, mint a legtöbb magyar falu. A rendszerváltás után gazdasági helyzete megrendült, de a magyar falvak többségéhez képest elég gyorsan talpra állt. Ez a megállapítás a népesség egy részére nem áll: a patai romákat az országos átlagot messzemenően meghaladó munkanélküliségi arány jellemzi. Számos történeti és mai, empirikus evidenciára támaszkodva kijelenthetjük: e jelentős foglalkoztatásbeli különbségnek strukturális okai vannak. A foglalkoztatás egyenlőtlenségeinek az államszocializmus idején bekövetkezett kiegyenlítődéset, vagyis a gazdasági integrációt nem követte a képzettség hasonló mértékű növekedése, ami a roma közösség tagjai számára lehetővé tette volna, hogy a piacon stabil, legális munkalehetőséghez jussanak. A gyöngyöspatai romák foglalkoztatása ahhoz a másodlagos munkaerő-piaci szegmenshez kötődött, amelynek megszűnése piaci körülményekhez alkalmazkodni képtelen, kiszolgáltatott tömegeket hagyott maga után, akiket ráadásul nemcsak ez a fajta strukturális, hanem a viselkedésbeli, mindennapi diszkrimináció is sújt. (A faluban évtizedekre visszavezethető – hol látensebb, hol virulensebb formában működő – cigányellenességnek, mint mindenféle rasszizmusnak nyilvánvaló gazdasági következményei is vannak.)

A strukturális egyenlőtlenség, amely elsősorban a romákat sújtja, a lázadás sokkal inkább egyéni, mint közösségi formáit hívja elő. Ennek kárvallottja a többség, illetve annak leginkább kiszolgáltatott része (idősek, egyedülállók). **Magyarországon azonban mind ez idáig nagyon ritka volt, hogy ezek a különbségek és ellentétek kollektív konfliktusok okaivá vagy magyarázó tényezőivé váljanak. Az általunk feltárt közelmúlt azt mutatja azonban, hogy ettől eltérő folyamat indult el Gyöngyöspatán az utóbbi tíz évben. Itt személyközi incidensek gyorsan csoportos konfliktussá váltak, és azok rögvest etnikai értelmezést nyertek.** Mindezeknek azonnali súlyos következménye nem lett, távlati viszont igen. A szelepek, amelyek a feszültségeket levezették, illetve azok a rejtett mechanizmusok, amelyek a konfliktuskezelés spontán formáit működtették, egyre inkább kiiktatódtak. Ahol az erőszak szabad utat talál, ott a többségi-kisebbségi viszonyt

a kölcsönös félelmek és ellenszenvek kezdik meghatározni. Meglazulnak a kisebbségi-többségi viszonyt egyensúlyban tartó kötőelemek, aminek következtében a közösség kiszolgáltatottá válik mind a szélsőségesnek tekintett elemekhez (utcai balhézókhoz, iskolai verekedőkhöz, gyenge idegzetű nagymamákhoz) kötött „atrocitásokkal”, mind a fokozódó ellenszenv meglovagolásával kísérletező hatalmi érdekekkel szemben. A törékeny egyensúlyért felelős normák felfüggesztődnek, a korábban kordában tartott indulatok a felszínre törnek, az etnikai csoportok tagjai egymással direkt konfrontációba kerülnek. E negatív spirálnak Gyöngyöspatán a rendőrség – habár késleltetett – fellépése vetett véget. E dinamikában rejlő veszélyeket azonban jól szemlélteti az elit egyik meghatározó személyiségének intelme, amelyet a kollektív emlékezet mindkét „oldalon” őriz: „csak egyet nem szabad, a cigányokat lelőni”.

■ A KONFLIKTUS UTÓÉLETE:

A SZÉLSŐJOBBDALI HATALOM KIÉPÜLÉSE

A 34%-os többséggel megválasztott polgármester beiktatásakor a cigánybűnözés megállítást, a „közrend” és a munka becsületének helyreállítását ígérte⁸¹ a falu lakóinak. Ez a gyakorlatban a kormány „közmunka-mintaprogramjának” megvalósítását, a közterületek fokozott rendőri ellenőrzését, a szabálysértések felderítését és azonnali, szigorú szankcionálását jelentette. **Juhász Oszkár programjának fő referenciája az úgynevezett „érpataki modell”.** (Erről lásd az azonos címet viselő szövegdobozt!) Ennek értelmi szerzője, Orosz Mihály Zoltán részt vett a március 16-i falugyűlésen és a polgármester-választási kampány időszakában is ellátogatott Gyöngyöspatára, ami nem maradt hatástalan. A képviselő-testület Juhász július 17-i győzelme óta olyan rendeleteket alkotott, amelyek az Érpatakon kikísérletezett – a „rombolók” megrendszabályozására alkalmas – módszertan⁸² kulcselemeinek átültetésére irányultak. 2011. november 10-én megkezdte működését a háromfős mezőőri szolgálat, amelynek a Patai Hírek januári száma szerint „Gyöngyöspata külterületi részéről is sikerült kiszorítani a bűnöző hajlamú egyéneket, és újabb fontos lépést tenni [a] megígért komplex védelmi háló kialakításában”⁸³. E „védelmi háló” – amely természetesen nem egy az egyben egyezik Érpatakon és Gyöngyöspatán⁸⁴, és amelynek egyes elemeit még a korábbi vezetés emelte a helyére⁸⁵ – további közös eleme a közmunkások „megfegyvelzése”.

A Belügyminisztérium Közfoglalkoztatási Helyettes Államtitkársága által finanszírozott, 2011. augusztus elsején indított, négy hónapos mintaprogramban résztvevő 40 személy⁸⁶ munkáját (közülük kisebbségi informátoraink szerint 5 fő volt többségi származású) a polgármester és a jegyző videokamerával ellátott felügyelőkkal ellenőriztette. Többek közt ennek köszönhető, hogy a „szabályszerűtlen munkavégzésen” vagy hiányzáson kapott 3 közmunkást három évre kizárták a programból – és ennek következményeként a bérpótló juttatáshoz való jogukat is felfüggesztették. A munkájukat szabályszerűen végző személyek jelentős részét munkaidejükön kívül, többnyire közterületen elkövetett szabálysértésekért büntették meg több ezer vagy tízezer forintra⁸⁷.

AZ „ÉRPATAKI MODELLRŐL” RÖVIDEN

Érpataki modellen tágan a leszakadó térségekre jellemző súlyos szociális problémáknak egy sajátos, a szociális szakma alapvetéseivel frontálisan szembenő megközelítését és kezelési stratégiáját értjük, amely

- egyfelől figyelmen kívül hagyja a szociális problémák újratermelődéséért nagymértékben felelős kollektív életfeltételeket, továbbá az ezeket meghatározó társadalmi intézményeket és folyamatokat, és
- a szociális problémák okozóiként megbélyegzett egyéneket szigorú – némely esetben teljesíthetetlen – szankciók felállításával kísérli meg a „romboló” magatartástól eltántorítani.

Erre a – szélsőjobboldali ideológiával több ponton érintkező – megközelítésre épülő összefüggő szabályrendszerrel először Érpatak települése vezetett be „a szociális rászorultságtól függő egyes pénzübeli és természetben nyújtott szociális ellátásokról szóló 6/2008. (VII. 10.) K. T. rendelet” módosításával. Érpataki modellen szűkebben Érpatak község önkormányzata képviselő-testületének 2/2011. (II. 14.) rendeletét értjük. Ebben a rendeletben az érpataki önkormányzat az aktív korúak ellátását kérelmező személyek számára feltételként szabta meg a lakókörnyezet rendezettségének biztosítását; továbbá az életvitelszerűen lakott lakás vagy ház és annak állaga, udvara, kertje, a kerítéssel kívül határos és az úttest kezdetéig terjedő területe, az előtte lévő járda és közterület tisztán és rendben tartását. Ennek keretében nem csak az udvar, kert és utcafront gyommentesítését írta elő, de „munkanélküli felnőtt személy esetén a keresőképes foglalkoztatottság hiányában rendelkezésre álló időmennyiség hasznos eltöltése céljából, az eltartottságot finanszírozó adófizetőkre nehezedő teher enyhítése miatt, az eltartottság és a rászorultság mértékének csökkentése érdekében öngondoskodás által, munkaképes egyedülálló jogosult személy esetén a rendelkezésre álló kert 25 %-ának aktív, saját célra történő művelés[ét] konyhakerti növények és gyümölcsök termelése által” (10. §. (3) bekezdés p) pont). A rendeletben megfogalmazott követelmények teljesítésének elmulasztása esetén az önkormányzat a foglalkoztatást helyettesítő támogatást megvonhatja a munkanélküliektől.

A rendelkezések itt olvashatók: <http://www.erpatak.hu/fajlok/szocrend.pdf>

(A közterületi szabálysértések „feltárásában” a gyöngyöspatai vezetés a gyöngyösi rendőrkapitányságban talált nem várt partnerre. Az elsőre meghökkentőnek tűnő együttműködés véleményünk szerint az állami erőszakszervezet sajátos érdekeivel magyarázható: a rendőrség a romák kárára elkövetett szabálysértési eljárások révén kísérli meg a közbiztonság iránti elkötelezettségét a többségi lakosság előtt demonstrálni, és ezzel a korábbi években felhalmozott hitelességi deficitéből lefaragni.) Mivel a települési önkormányzatnak joga van a közmunkások munkabéréből levonni a köztartozásokat, a napi 8 óra munkáért járó havi nettó 60 600 forint helyett sokan csak 30 000 vagy 40 000 forintot vittek haza – alig többet, mint a 28 500 forintos bérpótló juttatás összege. A gyöngyöspatai önkormányzat a közelmúltban arról is gondoskodott, hogy a Mátraaljai Vízgazdálkodási és Talajvédelmi Társulat közmunkásai által összegyűjtött tüzelőt – amelyet a vízügy a munkások között szándékozott szétosztani – elszállíttassa⁸⁸.

Miközben tehát a falu vezetése – a média jelentős részének hathatós támogatásával⁸⁹ – a mintaprogram sikereiről beszél, a háttérben (egy helyi lakos megfogalmazásával élve) „törékeny, félelmen alapuló” rend kiépítése zajlik Gyöngyöspatán. Egyértelműen látszik, hogy a szélsőjobboldali vezetés rendpárti intézkedéseinek elsődleges alanyai a helyi roma közösség tagjai, közülük is elsősorban a „cigánytelepen” lakó családok. Miközben mindkét településre igaz, hogy lakóinak körülbelül csak ötöde roma, a szóban forgó intézkedések leginkább mégis ezt a csoportot sújtják – annak ellenére, hogy Orosz és Juhász is „színvaknak” mondja rendpárti politikáját. Ennek ellenére igaz, hogy a szélsőjobboldali vezetés nem kizárólag a renitens roma családok ellen folytat hadjáratot. A többségiek által dominált, de a kisebbségiek számára is elérhető – tehát bizonyos értelemben hídszerepet betöltő intézmények – vezetőit olyan nyomás alatt tartják, amely mellett egyáltalán nem, vagy csak hatalmas személyes áldozatvállalás árán tudják folytatni munkájukat. Az „idegeneket”, akik a romák védelmében tartózkodnak a faluban, megkísérlik diszkreditálni.⁹⁰ (Azokat a helyieket pedig, akikkel ők felveszik a kapcsolatot, megfigyelés alatt tartják.) A két település között talán az a leginkább szembeötlő különbség, hogy Érpatakon mára mindegyik, a helyi polgármester akarásával szembeforduló lakos vegzálásnak van kitéve, míg Gyöngyöspatán egyelőre „csak” a romák megrendszabályozása van napirenden.

Noha a többségi oldalon is találunk olyanokat (még a polgármester támogatói között is), akik az új hatalom intézkedéseit visszásnak találják, sokan elégedettek az új vezetéssel. Ezek a lakosok azt érzékelik, hogy „mióta rendszeresen járőröznek, kevesebb lopás történik”. A „frontvonal” lakói nagyobb biztonságban érzik magukat, „bíznek” a polgármesterben és remélik, „hogyan az ígéreteit valóra váltja”. Támogatásuknak van egy másik, a „cigánykérdéstől” független és országosan sok helyen érvényes motivációja: kiábrándultak minden korábbi vezetésből, mert azok korruptak voltak, a fiatal polgármesterben pedig a tiszta kéz politikája megvalósulásának lehetőségét látják. A mindennapos büntetéseknek számukra az az üzenete, hogy a rendőrség és a jegyző, a korábbi vezetőkkel ellentétben, „teszik a dolgukat”.

A felszíni sikerek ellenére a társadalmi dezintegráció folyamata a szélsőjobboldali faluvezetés alatt felgyorsult. A települési önkormányzat, miközben a Jobbik Nyugat-ellenes retorikáját követve Iránban kutat „politikai befektetők” után, elesett a helyi versenyszférából származó bevételek egy részétől. Az a vállalkozó, akinek a telephelye után évi 20-30 millió forint iparűzési adót szedett be a gyöngyöspatai önkormányzat, cégét más településre telepítette át. A turizmusban érdekeltek panaszkodnak, hogy nincsenek vendégek, a szőlő-, illetve boreladás is visszaesett. Azon gazdák számára, akiknek megélhetése a szőlészeti ágazathoz kötődik, külön nehézséget jelent a roma közösség munkaképes tagjainak távozása.

A tavaszi események óta körülbelül 70-80 gyöngyöspatai roma kért politikai menedéket Kanadában, néhány család pedig az országon belül költözött más településre, amit azonban a helyi vezetés, sőt a többségi közbeszéd jelentős része is sikernek próbál beállítani. (A helyi lap szerint „a bűnöző családok jó része [...] Kanadába tette át székhelyét”⁹¹.) Ezek a folyamatok messzemenően alátámasztják a kisebbségi ombudsman második – 2011 decemberében kiadott – jelentésének összegzését, miszerint „Gyöngyöspatán látszólagosan rendeződtek a helyi viszonyok, de voltaképpen a félelmek, kölcsönös bizalmatlanság, gyanakvás és elkülönülés nem múlt el, sőt a mindennapok legitim részévé vált”⁹².

A társadalmi dezintegráció jelének látjuk azt is, hogy a roma családok között növekedett a feszültség. A „forró tavasz” óta egyfelől kiéleződött a „faluban” lakó és a „tobáni” cigány családok közötti ellentét. Ennek döntő oka, hogy az utóbbiak azt gondolják: a gárdistáktól

és a Jobbiktól is megkímélte volna őket a sors, ha a többséget nem bőszíti fel a telepiek „lezüllése”. Másfelől felszínre került a kisebbségi önkormányzat vezetőivel szembeni, korábban lappangó ellentét. A társadalmi dezintegrációs folyamatok a helyi politikai viszonyokra is rányomják a bélyegüket. 2011. szeptember végén két képviselő mondott le a mandátumáról. Távozásuk egy 2006 óta zajló, a társadalmi élet válságát súlyosbító, a párbeszédképes szereplők kivonulása által jellemzett folyamat soron következő állomása.

A gyöngyöspatai konfliktus azonban nemcsak a helyi, de az országos politikára is számottevő hatást gyakorolt. Itt csak a szélsőjobboldal mozgásterét meghatározó változásokra térnénk ki röviden. A Jobbik és a Szebb Jövő Polgárőr Egyesület vezetőségét a gyöngyöspatai kampány sikere arra sarkallta, hogy április 11. és 17. között Hajdúhadházra is bevonuljanak, és a korábban alkalmazott forgatókönyv⁹³ alapján kíséreljék meg a helyi vezetést és a kormányt sarokba szorítani. Noha a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület tagjaival szembeni fellépést itt is akadályozták a már Gyöngyöspatán is gondot okozó jogi kiskapuk⁹⁴, a szélsőjobboldali stratégia sikeres kivitelezésének Hajdúhadházon a polgármester, a térségért felelős országgyűlési képviselő, valamint a belügyminiszter összehangolt fellépéséget szabott.⁹⁵ A gyöngyöspatai események kronológiájában említett április végi kormányrendelet-módosítás és Btk.-szigorítás a Hajdúhadház kapcsán megszülető, az említett nyilatkozatokból már kiolvasható politikai akaratot kísérelte meg a jogi gyakorlatba átültetni: a jogszabály-módosítások célja az volt, hogy a félkatonai szervezetek mozgásterét minimálisra szűkítsék. Ezt a lépést a szélsőjobboldali párthoz kötődő **Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület felszámolására tett kísérlet** egészítette ki. Az egyesület működését (a Hajdú-Bihar megyei Polgárőr Szövetség keresete nyomán) felülvizsgáló Békés megyei főügyészség szeptember 2-án arra a megállapításra jutott, hogy annak tevékenysége veszélyezteti a közrendet és a köznyugalmat, ezért az egyesület felosztatására kérte a bíróságot. (A Békés Megyei Bíróságon 2011. október 25-én kezdődött meg a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület felosztatására irányuló polgári peres eljárás.) Ezek alapján azt gondoljuk, hogy a jogi garanciák ma már adottak ahhoz, hogy a kormányzat megakadályozza a kisebbségi ombudsman első – április 19-i – jelentésében megfogalmazott negatív forgatókönyv megvalósulását:

„A »gyöngyöspatai megszállás« bármikor megismétlődhet, hiszen az országban számtalan olyan település van, ahonnan lényegében kivonult az állam. Ezt a helyzetet a jövőben is bármikor kihasználhatja a népszerűségének növelésének érdekében egy olyan politikai párt, amely retorikájában erőteljesen épít a jó és rossz moralizálás, leegyszerűsítő elválasztására, az érdemtelenység, az önhiba népszerű, megbélyegző megközelítésére, a bűnözés és a cigányság fogalmainak összemosására, a kollektív felelősség elvére.»⁹⁶

■ KÖVETKEZTETÉSEK

A 2011-es gyöngyöspatai konfliktus kirobbanásával kezdődő, majd egy helyi szélsőjobboldali „rend” kialakításával folytatódó eseménysorozat legfőbb okának a szélsőjobboldali erők legitimációs igényét és társadalmi mobilizációs erejét látjuk. A konfliktus kirobbanásához minden kétséget kizáróan a félkatonai szervezetek és a Jobbik képviselőinek kisebbségellenes uszítása, valamint a többségi társadalom rendpárti üzenetek melletti mozgósítása vezetett.

Ahogy tanulmányunk elején részletesen kifejtettük, a 2010-ben parlamenti mandátumokhoz jutott Jobbik számára Gyöngyöspata abba a stratégiába illeszkedett, amelynek révén a korábbi időszakra jellemző parlamenten kívüli politizáláshoz kísérelt meg – sikeresen – visszatérni. A szélsőjobboldali párt retorikájában központi szerepet játszó „cigánykérdésben” egy „valóságos” rendpárti alternatívát akart felmutatni, amelyet Gyöngyöspatán előbb az utcák, majd az önkormányzat elfoglalásával valósított meg. A párt számára jelentős népszerűség-növekedést hozó „gyöngyöspatai hadjáratnak” kettős üzenete volt a társadalom felé: a Jobbik meg fogja védeni a kormány által cserbenhagyott vidéki lakosságot a „bűnöző cigányokkal” szemben, mi több, van elég elszántsága és ereje a cigányellenes retorikából következő politikai program megvalósítására.

A fizikai erőszaknak – az április 26-i verekedést leszámítva – a rendőrség jelenléte gátat szabott, de a rituális erőfitogtatásra és a cigány lakosság megfélemlítésére törekvő paramilitáris erők felvonulását az állami erőszakszervezet nem akadályozta meg.

Ebben kétségtelenül szerepet játszottak a félkatonai szervezetek – mindenképp a polgárőr szervezetek – működését és jogait szabályozó törvények hiányosságai, és az erre visszavezethető „liberális” bírói gyakorlat, amelyet ezek a szervezetek a saját javukra fordítottak. Elemzésünkben azonban arra is rámutattunk, hogy a 2011 tavaszán érvényben lévő jogszabályok már Gyöngyöspatán is lehetőséget adtak volna a települést megszálló félkatonai szervezetek megfékezésére; és a gyöngyöspataihoz nagymértékben hasonló – azokkal párhuzamosan lejátszódó – hajdúhadházi események során a kormányzat konfrontatívabb stratégiát választott.

A gyöngyöspatai szélsőjobboldali erődemonstrációval szemben megengedő kormányzati stratégiát tágabb történelmi perspektívába helyezve azt gondoljuk, hogy **az események minden bizonnyal másként alakulnak, ha a magyar politikai establishment a rendszerváltás utáni két évtizedben képes lett volna minimális demokratikus konszenzus megteremtésére a kisebbségekkel szemben agresszíven fellépő ideológiával és szervezetekkel szemben.** Hiszen nemcsak a romák integrációs esélyeit alapvetően meghatározó oktatáspolitikai és szociálpolitikai kérdésében hiányzott az egyetértés a mindenkor parlamenti pártok között, de a gyűlöletkampányokat folytató Gárdával és utódszervezeteivel szemben alkalmazandó stratégia megítélésében is.

Elemzésünkben arra is rámutattunk, hogy a **gyöngyöspatai konfliktus kibontakozásában** az események során mindvégig kezdeményező szerepet játszó szélsőjobboldali mozgósításon – és az ezt lehetővé tevő korlátozott és késleltetett rendőrségi beavatkozásokon – túlmenően a **cigányellenesség megfogalmazásából és a cigányok megfegyveléséből politikai tőkét kovácsoló helyi elit is fontos szerepet játszott.** A szélsőjobboldali mobilizáció azért tudott sikeres lenni, mert olyan érzelmeket, észleléseket, attitűdöket és szimbólumokat tudott mozgósítani, amelyek már meglévő társadalmi igényekre és érdekekre épültek, illetve azokra reagáltak.

Azok a civil szervezeti ernyő alatt fellépő helyi „politikai vállalkozók”, akik a „cigánykérdést” a 2000-es évek derekán előhúzták abból a tabuzónából, ahová a helyi politikai közelet konszolidált vezetői (pártállástól vagy pártszimpátiától függetlenül) korábban száműzték,

ugyanazzal a stratégiával kísérleteztek, amelyet a Jobbik évekkel később az országos politika szintjén sikerrel alkalmazott. A homogén tömbként kezelt „cigánysággal” szembeni félelmek megszólaltatása, a személyes sérelmeknek a magánszférából a politikai közéletbe való beemelése – és ezzel együtt a „magyarok” szimbolikus kárpótlása – a politikai tőkeképzés rendkívül hatékony eszközének bizonyult: a tabuk ledöntésével viszonylag rövid idő alatt a falu elitjének perifériájáról a középpontjába lehetett kerülni. Azt állítjuk, hogy **e nélkül az ideológiai munka nélkül a szélsőjobboldali mozgósítás nem lehetett volna ilyen sikeres Gyöngyöspatán.** Elemzésünkben azt is hangsúlyoztuk, hogy a retorikai fordulaton túl e politika lényege a lakóhelyi és iskolai szegregáció intézményesítésében rejlett. A „színhatár” felállításával a gyöngyöspatai települési elit az ország törvényeit figyelmen kívül hagyó rendszert vezetett be, és e tekintetben sokkal tovább ment el, mint a települési vezetések túlnyomó része.

Arra, hogy egy falu többségi eliteje saját maga alkotta szabályok szerint „rendezze” az adott településen élő romákkal szembeni konfliktusokat, volt már példa Magyarországon. **Több ismert esetben⁹⁷ a jogvédő és roma érdekvédő szervezetek fellépése, majd** – ennek nyomán – **az állam közbelépése meg tudta akadályozni azt, hogy a roma polgárok jogait és érdekeit figyelmen kívül hagyó többségi érdekvédelemmel stratégia érvényesüljön.** Horváth Aladár és Ladányi János 1998-ban még optimistán fogalmaztak az egyik legnagyobb publicitást kapott konfliktus megoldásáról:

„A székesfehérvári gettóügy legfontosabb következménye véleményünk szerint az, hogy megtört az a Kétegyháza, Sátoraljajújhely, Tiszavasvári állomásokkal jellemezhető folyamat, amelynek során észrevétlenül sodródott az ország olyan szituáció felé, amelyben a legkirívóbb diszkrimináció is természetesnek tűnik, és megtorlatlanul marad. Megszakadt a szegénységgel és az etnikai konfliktusokkal kapcsolatos ’közmegegyezéses hallgatás’ és talán megszűnik ezeknek a problémáknak a folyamatos szőnyeg alá söprése is.”⁹⁸

Ami az említett esetekben és a gyöngyöspatai konfliktusban közös: az az általánosnak mondható tendencia, hogy a helyi ügyek menetének befolyásolására képes szereplők nem helyiek, hanem olyan országos szervezetek, amelyek a helyi kérdésből országos ügyet tudtak csinálni. Csakhogy míg Székesfehérvár esetében a Gettóellenes Bizottság fellépése tényleges hatással tudott lenni a székesfehérvári önkormányzatra⁹⁹, és Jászládány¹⁰⁰ esetében

a kisebbségi ombudsman, a Közigazgatási Hivatal, majd az Oktatási Minisztérium együtt érvényt tudtak szerezni – legalábbis időlegesen – a szegregációt tiltó állami oktatáspolitikai elvnek, addig Gyöngyöspata esetében a fellépő civileket az állam figyelmen kívül hagyta, éppen ezért minimális befolyásuk tudott csak lenni a folyamatokra. (A civilek hatékonyabb fellépését, ahogy említettük, az egyes csoportok közötti együttműködés hiánya is hátráltatta.) Mind ez idáig amellet érveltünk, hogy a gyöngyöspatai konfliktus kibontakozásában a legfontosabb szerepe a szélsőjobboldali politikai mozgósításnak volt. Pontosabban azt állítottuk, hogy a korlátozott és késleltetett állami beavatkozás miatt a szélsőjobboldali párt országos és a gyöngyöspatai elitcsoportosulás helyi érdekei között olyan összefonódás tudott létrejönni, amely a konfliktus lefolyása szempontjából meghatározónak bizonyult.

Ahhoz azonban, hogy a szélsőjobboldali politikai mozgósítás sikeres legyen, nem volt elegendő az elit szándéka és a megfelelő politikai környezet. Ehhez olyan strukturális – társadalmi-gazdasági és kulturális – feltételek voltak szükségesek, amelyek kellő táptalajt nyújtottak a társadalmi problémákért a roma közösség tagjait okoló kisebbségellenes mozgósítás számára.

A strukturális okok tekintetében kettőt elemeztünk behatóbban:

Az egyik a kisebbség munkaerőpiacon tartósan kívül rekedt, mélyszegénységben és szegregált lakóköriülmények között élő, számszerűen meghatározó csoportjának visszaszorulása a „gettóba”, majd szembekerülése a kudarcáikért felelősnek tartott többséggel.

A másik pedig a lecsúszó falusi középréteg megkapaszkodása egy olyan ideológiában, amelyik nem csupán a lenézett kisebbségtől való szimbolikus megkülönböztetést, hanem – a „magyarság” felértékelése révén – a társadalmi pozícióvesztés által megingatott „paraszti becsület” visszaszerzését is lehetővé teszi.

Az etnikai konfliktusok kutatói a konfliktusokat kiváltó vagy azoknak megágyazó körülményekről általában kétféleképpen gondolkodnak. Vagy a kulturális különbségeket és a bennük rejlő antagonizmust emelik ki, vagy az osztályellentéteket helyezik előtérbe.

Mi a konfliktus hátterének vizsgálata során mind a strukturális, mind a kulturális tényezők szerepét igyekeztünk feltárni. Egyfelől rámutattunk arra, hogy a konfliktus két oldalán nem a „romák” és „többségiek”, hanem a „gettóba” visszazorított mélyszegények és a deklasszálódás és elszegényedés által fenyegetett falusi alsó középosztály álltak. (Ennek megfelelően az események fő kárvallottjai az osztálypozíciójuk mentén a többséghez közel álló, de származásuk miatt „büntetett” „falusi” cigányok voltak.)

Azt is jeleztük, hogy a konfliktus táptalaját képező problémák egy része (például a romák kiszorulása az elsődleges munkaerőpiacról, a kisüzemi mezőgazdasági árutermelés válsága) az erős osztálypreferenciákat érvényesítő országos gazdaságpolitika, egy másik része pedig a társadalmi mobilitás lokális csatornáit elzáró helyi elit felelőssége. Ezek miatt kerülhettek szembe egymással a lokális gazdaság és önkormányzat szűkülő erőforrásaiért versengő falusi gettó lakosai és az elszegényedő parasztság képviselői. A jelképes és fizikai margóra szorítást a mélyszegények nem hagyták válasz nélkül. Miközben a cigánytelepről az említett korlátozások ellenére kitörni képes családokra az igazodás nyelve és attitűdje jellemző, a „telepiek” – és főként a fiatalok – kultúráját a szegénység és a többség által dominált intézményekből való kiszorítás mindennapi élménye határozza meg. Az ehhez való viszonyulás módjai a lázadás, az ugratás, a bosszantás. Ezekhez a gyengébb fél egyes tagjai azért folyamodnak, hogy az erősebb fél sérülékenyebb pozíciójú (például idős) tagjai fölött jelképes győzelmeket arathassanak. Ez, ahogy láttuk, a hatalmi pozícióban lévő csoport frusztrációinak és erősödő ellenszenvének egyik fontos forrása volt Gyöngyöspatán. Erre hivatkozott az a rendpárti politika, amelynek hatalomra kerülése után szinte teljesen felszámolódtak az együttélést lehetővé tevő közös intézmények, és háttérbe szorultak a hídszerepet betölteni képes személyek.

Elemzésünkben azt is kiemeltük, **hogy a konfliktus kirobbanásában kulturális ideológiai síkon zajló folyamatok is fontos szerepet játszottak.** Itt arra emlékeztetnénk, hogy az erős paraszti tradíciókat – és ebből adódóan a rendies gondolkodásmódot – őrző többségi lakosság egy újfajta beszédmód kidolgozásával kísérte meg hagyományos politikai és gazdasági erőfölényét helyreállítani, és a gettó lakosságát az általa ellenőrzött erőforrásoktól elzárni. Ennek érdekében hozták létre a munkához és tulajdonhoz fűződő viszony – és egyéb értékek – mentén alapvető és áthidalhatatlan különbséget az „érdemesek” és az „érdemtelenek” között.

Hogy ez a különbség az etnicitás nyelvén született meg, részben annak tudható be, hogy a mélyszegénységben élők között – történelmi okokból kifolyólag – nagyobb arányban vannak a (mások vagy maguk által) romáknak/cigányoknak tekintett emberek. Részben pedig annak, hogy a többségi „magyar”, „paraszti”, vagy egyes esetekben „fehér” önkép és tudat felépítését vagy rehabilitációját sokan egy morálisan alsóbbrendűnek tételezett „másikkal” – a „cigánnyal” – szemben tudták csak megvalósítani¹⁰¹. Ez a „mindennapi rasszizmus” volt a beszéd- és gondolkodásmódbeli táptalaja annak a szélsőséges nacionalizmusnak, amely megszállta Gyöngyöspatát – sőt, egyfajta szimbolikus centrumává tette. Ez ugyanakkor az egyik legmélyebben fekvő kulturális magyarázat arra, hogy miért tudta olyan sikeresen bevenni a falut a szélsőjobboldal.

■ Utóhang: Gyöngyöspata tanulsága

A konfliktus utóéletének felvázolását azzal a megállapítással zártuk, hogy a jogi garanciák ma már adottak ahhoz, hogy a kormányzat magakadályozza a gyöngyöspataihoz hasonló paramilitáris mozgósítást és félelemkeltést. Ez azonban nem jelenti azt, hogy **etnikai konfrontáció** nem alakulhat ki, sőt, **kialakulásának különösen erős a veszélye az olyan településeken, ahol az általunk említett „színhatár” nagyon éles, és azt a helyi hatalom radikális eszközökkel kísérli meg fenntartani, illetve megerősíteni.** Azokon a helyeken, amelyeken a roma közösség nincs olyan jelentős számbeli kisebbségben, mint Gyöngyöspatán, és egyúttal politikai értelemben egységesebb és szervezettebb, még inkább elképzelhető, hogy a kisebbségi oldalon felgyülemelő félelem és harag elérheti azt a küszöb-szintet, amelytől kezdve a közösség bizonyos tagjai a korábbi mintákat és normákat megszegve radikálisabb megoldás után néznek. **Konfliktuskutatók azt tapasztalták, hogy az erőszak eskalálódásának veszélye a precedensek nyomán megsokszorozódik:** ott valószínűbb, ahol létezik kipróbált forgatókönyve annak, hogy az ellentétek megjelenésétől a feszültségek fokozódásán és a félelmek generalizálódásán keresztül hogyan lehet eljutni odáig, hogy a szembenálló csoportok tagjai erőszak alkalmazásával próbáljanak érdekeiknek érvényt szerezni. (Jeleztük, hogy Gyöngyöspatán voltak már korábbi konfliktusok, amelyek során romák és többségiek a tömeges felvonulás és az egymással szembeni felállás

momentumáig jutottak el – de nem tovább. Az erőszak ez idáig nem volt jellemző kifejeződése a konfliktusoknak – leszámítva a verbális erőszakot, amely mindkét oldalon szabad utat kapott: a megbélyegző, lealacsonyító rasszista beszéd épp úgy, mint a többségi lakosok becsmérlése.) **Ugyancsak a feszültségek eszkalálódásának irányába mutat, ha a többségi oldalon egyeduralkodóvá válik az a beszédmód, amely a kisebbségi csoportokat – jelen esetben a „cigányokat” – teszi felelőssé a gazdasági, társadalmi, morális veszteségekért, valamint az a politika, amely a rend helyreállítását a mélyszegény és megbélyegzett csoportok megfigyelmezésén keresztül akarja elérni.** A stigmatizáló, rendpárti politika esélyét növeli, ha a helyi közéletből kiszorulnak a demokratikus intézményeket működtetni képes, közvetítő és kiegyensúlyozó szerepet betöltő gyakorlatok, érdekek, emberek. Ezek a szélsőségeket korlátozó tényezők Gyöngyöspatán néhány évvel ezelőtt még működtek, de ma már csak nyomokban vannak jelen. Ahogy láttuk, hatásuk annyira minimális volt a helyi közéletben, hogy képtelenek voltak a radikalizálódásnak gátat szabni.

Gyöngyöspatát tehát láthatjuk figyelmeztető jelként, amely arra int, hogy **a tabusítás, az interetnikus sérelmek és feszültségek elhallgatása nem vezet eredményre, mert az a társadalmi pozícióvesztésére magyarázatot és gyógyírt kereső többséget és a kizsácoltságával és megvetettségével naponta szembesülő romákat egyaránt kiszolgáltatottá teszi a szélsőjobboldali uszítással szemben.** Sürgetőnek gondoljuk éppen ezért olyan társadalmi párbeszéd kialakítását, amelyben romák és többségiek kölcsönös sérelmei kibeszélhetővé és kezelhetővé válnak, és amelyben megerősítést kapnak azok a szereplők, akik a megbékélésben érdekeltek, és egyúttal készen állnak az ehhez szükséges szimbolikus gesztusok és gyakorlati változtatások megtételére. E folyamatban meggyőződésünk szerint nagy szükség van a civil kezdeményezésekre, a kutatók és a konfliktuskezelő szakemberek ismereteire. Eredmény azonban aligha várható a mérsékelt politikai pártokat átfogó, az állam által következetesen képviselt konszenzus nélkül, amely nem engedi Magyarországon frontvonalakká válni az etnoszociális határokat. Emiatt azt gondoljuk, hogy **a mérsékelt politikai erőknél nem lenne szabad elzárkózniuk a „cigánykérdés” nyilvános megvitatásától és a roma integráció ügyének felkarolásától.**

Ennek feladása a mérsékelt politika további térvesztéséhez, a demokratikus politikai intézményrendszerbe vetett állampolgári bizalom további csökkenéséhez fog vezetni.

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmány alapjául szolgáló kutatást és elemzést Szombati Kristóf és Feischmidt Margit végezték.
- ² Elemzésünkben következetesen a „szélsőjobboldal”, nem pedig a társadalomtudományi szakirodalomban ugyancsak bevett „radikális jobboldal” kifejezést használjuk. Míg a kutatóknak egy része az előbbi terminust a parlamentáris demokrácia kereteit nyíltan elutasító csoportok és szervezetek jelölésére, az utóbbit pedig a demokratikus versengés szabályait elfogadó pártokra alkalmazza, mi azokhoz tartozunk, akik szerint a liberális demokráciák két alapelvét – az állampolgárok jogegyenlőségét és a kulturális pluralizmust – elvető politikai szervezetekre a „szélsőjobboldali” jelző alkalmazható.
- ³ Lásd a Századvég kutatóinak elemzését: Láncki András szerk. (2011): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest: Századvég kiadó.
- ⁴ Ezt alátámasztják alá a DEREK adatai is; lásd Krekó Péter – Juhász Artilla – Molnár Csaba (2011): „A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon”, *Politikatudományi Szemle*, XX(2): 53–82 o.
- ⁵ U.o.
- ⁶ Lásd Bartha Eszter vizsgálatát, amelyben a jénai Carl Zeiss és a győri Rába munkásainak diskurzusait és attitűdjeit hasonlította össze. Bartha Eszter (2011): *Magányos harcosok: Munkások a rendszerváltás utáni Kelet-Németországban és Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan Kiadó–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék.
- ⁷ A „magyar idegenellenességnek a fő mozgatórugója inkább gazdasági eredetű (pl. munkahelyfétlés, „segélyirigység”), tehát a jóléti sovinizmus hazánkban erősebb taszítóerőt jelent, mint a kultursovizmus és az etnonacionalizmus. Ezt támasztja alá, hogy a magyar lakosság mindössze 9 százaléka van azon a véleményen, hogy a magyar kultúrára egyértelműen káros hatással vannak a bevándorlók, azonban több mint kétszer ennyien, 22 százaléknian gondolják úgy, hogy a bevándorlók hatása gazdaságra nagyon kedvezőtlen” (Krekó–Juhász–Molnár 2011: 65. o.).
- ⁸ Lásd pl. Bustikova Lenka – Kitschelt Herbert (2009): „The radical right in post-communist Europe. Comparative perspectives on legacies and party competition”, *Communist and Post-Communist Studies*, 42: 459–483. o.
- ⁹ Erről lásd még Láncki András szerk. (2011): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest: Századvég kiadó, 18-19. o.
- ¹⁰ Pl. Lengyelország.
- ¹¹ Nem árt megjegyezni, hogy a DEREK-index első öt helyezettje között négy kelet-európai országot (Ukrajna, Bulgária, Lettország, Magyarország) találunk.
- ¹² Lásd: <http://www.politicalcapital.hu/blog/?p=1937938>
- ¹³ 2002-ben a Jobbik a MIÉP-pel közösen szerezte meg a pártlistákra leadott szavazatok 2,20%-át.
- ¹⁴ Ezt az eredményt a párt a 2009-es európai parlamenti választásokon érte el (ezzel 3 helyet szerezve).
- ¹⁵ Bíró Nagy András – Róna Dániel (2011): „Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe (2003-2010)”, in Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest: Századvég kiadó, 247. o.
- ¹⁶ Lásd: http://magyargarda.hu/alapito_nyilatkozat
- ¹⁷ Ennek tartozékai: fekete nadrág, bakancs, fehér ing, fekete mellény, hátán oroszlán, elől árpádsávós pajzs, fekete simléderes „Bocskai” típusú sapka.
- ¹⁸ Lásd: <http://www.median.hu/object.33539287-946e-46d8-a0bc-869521b6e4a2.ivy>
Érdemes azt is megemlíteni, hogy a Gárda két évvel későbbi betiltását a felnőtt lakosság 53%-a támogatta, 37%-a ellenezte. Forrás: <http://www.median.hu/object.12f8a53b-1583-49ec-8820-ef67a68c500f.ivy>
- ¹⁹ Bulgáriában a „cigányterror” megfékezésére 2007-ben alakították meg a Bolgár Nemzeti Unió–Gárda (BNS-Gvardia) nevű szervezetet. A Nemzeti Unió tehető felelőssé a Szófia egyik negyedében (Kraszna Poljana) élő romák ellen elkövetett erőszakos akciókért. Csehországban a cigányok Indiába való kitelepítését javasoló Nemzeti Párt (Národní strana) hozta 2007 nyarán létre a ma már inaktív Nemzeti Gárdát.

(Ahaszonlanszélőségesideológiát képviselő Munkáspárt–Délnickástrana–betiltására azután került sor, miután a párt militáns tagjai és szimpatizánsai 2008 novemberében Litvánovban a helyi roma lakosságra támadtak egy, a „cigányterror” ellen szervezett felvonulás során. A pártot azóta Munkáspárt a Társadalmi Igazságért néven alapították újra.) A magyarellenes, romaellenes és antiszemita Szlovák Testvériség (Slovenská pospolitost) – melynek egyenruhája a második világháború idején működő szlovák fasiszták uniformisát idézi – 2003-ban jött létre. A pozsonyi belügyminisztérium 2008 novemberében feloszlatta, de 2009-ben a legfelsőbb bíróság érvénytelenítette a határozatot. (Forrás: <http://www.politicalcapital.hu/blog/?p=1937938>) Néhány kutató többek között a paramilitáris szervezetek jelenlétére és a szélsőjobboldali pártokkal fenntartott szoros kapcsolatokra alapozva jutott arra a következtetésre, hogy a kelet-európai szélsőjobboldal antidemokratikusabb és militánsabb arcot mutat nyugat-európai társainál. Lásd pl. Minkenberg, Michael (2011): 'The Radical Right in Europe Today: Trends and Patterns in East and West', in N. Langenbacher – B. Schellenberg szerk. *Is Europe on the 'Right' Path? Right-Wing Extremism and Right-Wing Populism in Europe*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

²⁰ Lásd: http://www.itelotabla.hu/fileadmin/fajlok/fovaros/2009/mg_itelet090716.doc

²¹ A Jeskó József, Bakó Judit és Tóth Zoltán által végzett elemzés szerint a Jobbiknak a (csak részben általa létrehozott) netes szubkultúra ügyes mozgatása révén, az internetes penetráció robbanásszerű bővülésére építve, sikerült korábban elszigetelten működő csoportok között kapcsolatokat teremtenie (és ezeket mobilizálni). A szélsőjobboldali színtér a kutatók szerint négyosztatú: 1.) a Jobbikhoz direkt is köthető híroldalak, például a Barikád, a Szent Korona Rádió, a Kurucinfo, a Magyar Sziget és a párttal szövetséges Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom oldalai; 2.) a szélsőjobboldali szubkultúra fő talapzatát és vonzerejét képező „nemzeti” rockbandák oldalai; 3.) az alternatív nyilvánosság – a Barikád és a Kurucinfo körül csoportosuló – oldalai; 4.) a termékeket és szolgáltatásokat nyújtó boltok honlapjai. Ezekről bővebben lásd: http://www.gondola.hu/cikkek/78880-A_Jobbik_webes_univerzuma.html

²² Krekó–Juhász–Molnár (2011): 53. o.

²³ Lásd: <http://fn.hir24.hu/itthon/2011/12/06/a-jobbik-valthatja-a-fideszt/>; valamint Krekó Péter prezentációját, amely a Tárki honlapjának „Konferenciák, publikációk” fejléce alatt található (<http://www.tarki.hu/hu/>)

²⁴ Lásd: <http://fn.hir24.hu/itthon/2011/12/06/a-jobbik-valthatja-a-fideszt/>

²⁵ Lásd „A Jobbik sikeres terepkiérlete”: <http://www.politicalcapital.hu/blog/?p=1938058>

²⁶ „A parlamenti munka miatt eléggé beszorultunk a négy fal közé, és a mi választóink különösen igénylik az aktív kapcsolattartást” – nyilatkozta az origónak Hegedűs Tamás jobbikos képviselő arról, hogy az új koncepció értelmében milyen változás várható a párt politikájában. Ezt Gyöngyösi Márton képviselőtársának szavaival egészíthetjük ki: „A parlamenti munka sok energiát és munkát vont el attól, amiben a Jobbik igazán erős: a fizikai jelenléttől az országban”. Lásd: <http://www.origo.hu/itthon/20110216-vona-gabor-magyar-gardamelleny-jobbik-a-tavaszi-parlament-ciklus-elott.html>

²⁷ A Jobbik alelnöke, Murányi Levente ekképp indokolta, hogy Vona Gábor a parlament tavaszi ülészakának első ülésén miért viselte a betiltott Magyar Gárda mellényét: „Úgy döntöttünk, hogy nem finomkodhatunk a továbbiakban, és ugyanazt a vonalat kell folytatni, amit elkezdtünk”. Forrás: <http://www.origo.hu/itthon/20110216-vona-gabor-magyar-gardamelleny-jobbik-a-tavaszi-parlament-ciklus-elott.html>

²⁸ Lásd: http://jobbik.hu/rovatok/orszagos_hirek/vona_gabor_felnunk_pedig_semmitol_sem_szabad_mert_az_igazsag_szabadda_tesz

²⁹ Lásd erről bővebben: <http://www.origo.hu/itthon/20110203-a-jobbik-a-ciganybunozes-ellen-demonstralt-a-borsod-megyei-lakon.html>

³⁰ A pártelnök szavait a Népszabadság cikke idézte: http://www.nol.hu/lap/hetvege/20110212-a_laki_szorito

³¹ Lásd: http://index.hu/belfold/2011/02/04/gardamellenyben_mondja_pinter_szemebe/ és http://nol.hu/specialis/rss_valogatas/20110212-a_laki_szorito

³² Vona az első fordulóban 26,10%-ot, a másodikban 20,37%-ot szerzett, így végül csak pártlistáról jutott be

a parlamentbe. Azt is érdemes megjegyezni, hogy a pártelnök a választókerületi átlagnál lényegesen jobban szerepelt Gyöngyöspatán: az első fordulóban a szavazatok 34,82%-át, a másodikban 29,35%-át szerezte meg.

- ³³ Az értesülést hitelesítette egy romákkal kapcsolatos híreket tartalmazó hírportálon (január 15-én) megjelent videoanyag, amelyben a Vöröskereszt igazgatója, Selymes Erik nyilatkozik arról, hogy három vagy négy árvízkárosult családnak szeretnének 10 millió forint értékben új házakat vásárolni a faluban. Lásd: <http://www.sosinet.hu/2011/01/15/se-haz-se-biztositas/>
- ³⁴ A tizennégy fős családnak a Bem utcában kívántak házat vásárolni. Az erről szóló elővásárlási szerződést február közepén írták alá a tulajdonosokkal.
- ³⁵ A fogadóórára a gyöngyöspatai eseményeket vizsgáló parlamenti bizottság második és ötödik ülésén is történtek egyértelmű utalások. A Jobbikot képviselő Mirkóczki Ádám a bizottság harmadik ülésén a következőképp fogalmazott: „Az, hogy hogyan került oda a Jobbik, és miért került oda, egy lakossági fórum, illetve egy képviselői fogadóóra eredménye volt... Egészen konkrétan arról volt szó, hogy Vona Gábor tartott fogadóórát, illetve beszélt helyi lakosokkal, akik már könyörögtek neki, mert úgy érezték, a kormánypárti képviselőre nem számíthatnak, valamit tegyen.” Lásd: <http://www.parlament.hu/biz39/bizjvk39/I011/1110111.pdf> (11-12. o.) A fogadóóra szerepét a korábbi polgármester a bizottság ötödik ülésén ekképp jellemezte: „A másik kérdésre azt a választ tudom adni, hogy Gyöngyösön Vona Gábor úrnak volt egy fogadóórája, ahol egy gyöngyöspatai, Bajcsy utcai lakos megkereste őt, elpanaszolta, milyen körülmények uralkodnak a Bajcsy utcában a sűrűbben lakott kisebbségi részen, ennek hatására váltódott ez ki, hogy Juhász Oszkár és a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület vezetője, most nem mondom meg, hogy László Attila volt-e, bejöttek, és onnantól kezdve volt ez a járőrözés.” Lásd: <http://www.parlament.hu/biz39/bizjvk39/I011/1111301.pdf> (9. o.)
- ³⁶ A gyöngyöspatai eseményeket vizsgáló bizottság elnöke, Kocsis Máté, a bizottság harmadik ülésén felolvasott egy részletet abból a július 18-án keltezett levélből, amelyet Vona Gábor intézett hozzá: „A falu lakossága meggyőző többséggel szavazott bizalmat azon párt jelöltjének, amelyik országos és helyi szinten is együttműködik a hivatalosan bejegyzett Szebb Jövőért Polgárőr Egyesülettel.” Lásd: <http://www.parlament.hu/biz39/bizjvk39/I011/1110111.pdf> (45. o.) A Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület és a Jobbik közötti kapcsolatra Balczó Zoltánnak egy korábbi, a bizottság első ülésén elhangzott nyilatkozatából is lehet következtetni: „Tehát azáltal, hogy jelenleg már arról beszél – miután Gyöngyöspata kapcsán mi elsősorban a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesülettel vagyunk kapcsolatban, részben az ő szemszögükből nézzük –, és azt kimondja a cím, illetve a feladat, hogy itt egyenruhás bűnözés történt, ez megalókegyezése annak, amit szerintem adott esetben a bizottság nyilván megállapíthat.” Lásd: <http://www.parlament.hu/biz39/bizjvk39/I011/1107121.pdf> (6. o.)
- ³⁷ Lásd: <http://www.origo.hu/itthon/20110311-gyongyospata-riport-szebb-jovoert-polgaror-egyesulet-es-a-ciganyok.html>
- ³⁸ Lásd: http://barikad.hu/barikad%3%A1dtv_%E2%80%9Eeig%3%A1nyterror%E2%80%9D_%E2%80%93_heves_megye_polg%C3%A1rh%C3%A1bor%C3%BA_sz%C3%A9l%C3%A9n_%C3%A1ll-20110225_0
- ³⁹ Lásd: <http://www.origo.hu/itthon/20100627-riport-a-garidstakbol-lett-polgarorokkal-szebb-jovoert-polgaror-egyesulet-bekescsaba.html>
- ⁴⁰ A szervezetről lásd az Athena Intézet leírását: <http://athenaintezet.eu/terkep/olvas/15>
- ⁴¹ Lásd az origo és a Barikád TV videó-riportjait: <http://www.origo.hu/itthon/20110317-videoriport-a-gyongyospatai-falugyulesrol.html>, <http://www.youtube.com/watch?v=M5DCBm0rx2A>
- ⁴² A szervezetről lásd az Athena Intézet leírását: <http://www.athenaintezet.hu/terkep/olvas/14>
- ⁴³ Juhász Oszkár „Az egyenruhás bűnözés folyamatát, hátterét és a gyöngyöspatai eseményeket feltáró, valamint az egyenruhás bűnözés felszámolását elősegítő eseti bizottság” ötödik ülésén arról nyilatkozott, hogy három nap alatt 1100 gyöngyöspatai lakos támogatta aláírásával azt a petíciót, amelyben a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület maradását követelték. Juhász állítása szerint a parlamenti vizsgálóbizottság tagjainak volt lehetősége „megnézni a magyar parlamentben azt az 1100 aláírást, amit három nap alatt összegyűjtöttek a gyöngyöspataiak a 2200 felnőtt korú lakosból, hogy igen, maradjon a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesület Gyöngyöspatán, mert nem bűnözők” (5. ülés, 30. o.) Lásd: <http://www.parlament.hu/biz39/bizjvk39/I011/1111301.pdf>

- ⁴⁴ Orbán 2010 júniusában azt mondta, hogy a biztonság garantálását semmilyen félkatonai vagy félrendőri szervezet nem vállalhatja át az állami rendvédelmi szervektől, Pintér pedig 2010 júliusában a törvényi jogosítvány nélkül a rend visszaállítását célul kitűző félkatonai szervezetek tevékenységét a közhatalom elleni támadásnak nevezte. Forrás: http://index.hu/belfold/2010/06/27/orban_a_rendvedelemben_dolgozoknak_feddhetetleneknek_kell_lenniuk/, <http://www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/a-miniszter/beszedekek-publikaciok-interjuk/pinter-sandor-es-nagy-anna-kormanysozovivoi-tajekoztatoja-2010-07-23>
- ⁴⁵ Lásd az első ombudsmani jelentés 11. oldalát: <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/203198066.pdf>
A rendőrség értelmezése szerint tehát az „egyesület tagjainak mozgását a településen a rendőrség nem korlátozhatta, hiszen állampolgári jogok gyakorlásában, szabad mozgásukban senkit sem lehetett akadályozni. Részükről jogsértő tevékenység nem történt, sem a lényeges számú rendőri erő, sem a település lakóinak tapasztalásából.” (18.o.)
- ⁴⁶ Lásd: <http://tasz.hu/romaprogram/civil-szervezetek-levele-belugyminiszterhez-gyongyospatai-helyzet-kapcsan>
- ⁴⁷ Lásd a 20-as számú lábjegyzetet!
- ⁴⁸ Ennek a véleménynek Kádár András Kristóf, a Helsinki Bizottság társelnöke adott hangot a parlamenti vizsgálóbizottság negyedik ülésén. Lásd: <http://www.parlament.hu/biz39/bizjvk39/I011/1110261.pdf> (6. o.)
- ⁴⁹ Lásd: http://index.hu/belfold/2011/04/16/szabadlabon_a_hajduhadhazon_eloallitott_ot_ember/
- ⁵⁰ Ennek fényében jogosan merül fel a kérdés: amennyiben az áprilisi belügyminisztériumi álláspont szerint ez a fajta magatartás törvényellenes, akkor miért nem indult ugyanezen okból kifolyólag egyetlen eljárás sem március 1. és 15. között Gyöngyöspatán?
- ⁵¹ Lásd a szervezet által készített árnyékjelentés 3. számú mellékletét: http://tasz.hu/files/tasz/imce/tasz_gyongyospata_arnyekjelentés_110927.pdf
- ⁵² Lásd: <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/203198066.pdf>
- ⁵³ Lásd: <http://www.origo.hu/itthon/20110322-kriziscsoportokkal-venne-elejet-a-kormany-a-romak-koruli-konfliktusoknak.html> A javaslat végül nem került megvalósításra.
- ⁵⁴ A törvény azt mondja ki: a polgárőrség tevékenysége során kölcsönösen együttműködik a többi között a helyi önkormányzatokkal, az állami és önkormányzati szervezetekkel, a rendőrség és a katasztrófavédelem szerveivel.
- ⁵⁵ Lásd: <http://www.jogiforum.hu/hirek/26131>
- ⁵⁶ Lásd: http://hvg.hu/itthon/20120110_kulonos_figyelem_kisebbsgek_tagjaira
- ⁵⁷ A kormányzat emellett az ország roma lakosainak megnyugtatására is törekedett. Vélhetően ezt a célt szolgálta az az április 7-i miniszterelnöki bejelentés, miszerint Orbán Viktor megállapodást írt alá Farkas Flóriánnal, az Országos Roma Önkormányzat (ORÖ) elnökével a cigányság problémáinak megoldására. Lásd: http://orbanviktor.hu/cikk/megallapodast_ir_ala_a_kormany_es_a_roma_onkormanyzat
- ⁵⁸ Lásd a TASZ terepmunkása, Juhász Péternek a parlamenti vizsgálóbizottság előtt tett nyilatkozatát: <http://www.parlament.hu/biz39/bizjvk39/I011/1110261.pdf> (4. ülés, 18. o.)
- ⁵⁹ A Dorosz Dávid, Szabó Tímea és Schiffer András által jegyzett javaslatban többek között az szerepelt, hogy aki löfegyverrel vagy más, az emberi élet kioltására alkalmas eszközzel, anyaggal, illetve ezek eljárás- és alkalmazási módozataival való kiképzésre és gyakorlatozásra vonatkozó hatósági előírásokat megszegi, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Lásd: <http://lehetmas.hu/hirek/13179/lex-vedero-%E2%80%93-torvenyjavaslat-a-gyuloletbuncselekmények-ellen/>
- ⁶⁰ Lásd például Kádár Andrásnak a parlamenti vizsgálóbizottság előtt tett nyilatkozatát: „Az Országgyűlés egyébként pont a gyöngyöspatai események hatására elfogadott egy Btk.-módosítást, amely ezt a védelmet kiterjeszti. Ennek az indokolása úgy szól: 'Elszaporodtak azok a magatartások, amelyek ugyan nem érik el a közösség tagjai elleni erőszak tényállásában jelenleg szankcionált erőszakmértéket, azonban az egyes nemzeti, etnikai, faji, vallási csoportok tagjaiban jogos félelmet, riadalmat keltenek.' Úgy tűnik, a Fidesz-frakció, a KDNP, mindazok, akik ezt megszavazták, ezt a fajta különbségtételt valamiért legitimnek tartják, egyébként szerintem az is.” <http://www.parlament.hu/biz39/bizjvk39/I011/1110261.pdf> (4. ülés, 34. o.)

- ⁶¹ A Gyöngyöspatán jelen lévő csoportok lépései ezen felül néha improvizatívnak tűntek. Példának okáért a Partners Hungary Alapítvány által megfogalmazott nyílt levél említhető, amelyben a közösségi kerekasztal kezdeményezői Juhász Oszkár győzelme után lemondásra szólították fel a képviselő-testület tagjait. Forrás: <http://www.sosinet.hu/2011/07/22/gyongyospata-bevetele/>
- ⁶² A „cigánysoron” lezajló verekedés közvetlen előzményét a rendőrség által telepített térfelügyelő kamera rögzítette: <http://www.youtube.com/watch?v=LTwBkAkfaq4>
- ⁶³ Az április 28-i interjúban a miniszterelnök a következőket mondta: „Az teljesen nyilvánvaló volt, hogy mit kellett volna csinálni már hetekkel ezelőtt is, de ugye a gyülekezési jog meg a gyülekezési szabadság mögé bújnak azok, akik valójában provokálják az ott élőket. És ha föllépsz, túl gyorsan, hirtelen lépsz föl, akkor az első reflex az az, hogy megsérted a gyülekezési jogot, megsérted a gyülekezési szabadságot... Ezért jó néhány döntést sokkal lassabban kell meghozni. Az ütemezés a legfontosabb a magyar politikában. Akkor kell meghozni egy szigorú döntést, amikor már az egész ország úgy gondolja, hogy most már igazán meg kéne hozni azt a döntést. De ha egy ütemmel hamarabb hozod meg, akkor az egész ország azt mondja, hogy 'Na, de hát azért nem kéne beavatkozni'. Tehát ezt a pillanatot kell eltalálni.” Lásd: <http://www.origo.hu/itthon/20110428-orban-vege-a-turelemnek.html>
- ⁶⁴ Erről lásd az azonos címet viselő szövegdobozt!
- ⁶⁵ Matalikné volt az egyetlen komolyan vehető jelölt, aki a roma közösség felé is tett gesztusokat. A jelölt részt vett a Partners Hungary által kezdeményezett „Közösségi Kerekasztal” első (és egyben utolsó) ülésén, amelyre július elsején került sor. Az eseményről a helyi újság, a Patai Hírek is beszámolt.
- ⁶⁶ A településre április 22-én látogató Pintér Sándor a helyi lakosság és a kamerák előtt ezt nyilatkozta: „A rendet a rendőrök segítségével tudom garantálni. A békét a helyieknek kell megkötniük”. Forrás: <http://www.heol.hu/heves/kozelet/pinter-gyongyospatan-a-rendet-tudjuk-garantalni-a-beket-nem-377110>
- ⁶⁷ A kormányzati kommunikációról lásd a parlamenti bizottság harmadik üléséről tájékoztató index cikkét: http://index.hu/belfold/2011/10/12/negyedmilliardba_kerult_a_gyongyospatai_akcio/
- ⁶⁸ Nem tartjuk kizártnak, hogy a László Attila által prezentált listán nemcsak helyi lakosok aláírása szerepelt, de a március 16-i falugyűlésen megjelentek létszáma alapján azt sem gondoljuk, hogy a lista a szélsőjobboldali csoportok koholmánya lett volna.
- ⁶⁹ A 2001-es népszámlálás adatai szerint az akkori, 2761 fős össznépségből 805 fő volt a foglalkoztatottak, 1070 az inaktív keresők, 769 az eltartottak és 117 a munkanélküliek száma. A foglalkoztatottak 48%-a dolgozott iparban vagy építőiparban; 21.5%-a volt vezető, értelmiségi vagy végzett egyéb szellemi tevékenységet; 15%-át foglalkoztatták a szolgáltató szektorban és 3.5%-át a mezőgazdaságban.
- ⁷⁰ Rajtuk kívül körülbelül 15 fő segítkezik a sárgabarack és a szőlő szüretelésének időszakában.
- ⁷¹ Ennek alapján úgy becsüljük, hogy a 15–49 éves gyöngyöspatai roma férfiaknak biztosan kevesebb, mint 5%-a foglalkoztatott; a nők körében ugyanez az arány 0%. Egy 2003-as reprezentatív felvétel alapján a 15–49 éves roma férfiak 38%-a volt foglalkoztatva országos szinten; az azonos korú nők körében a foglalkoztatottak aránya országosan 20% volt 2003-ban. Az országos adatok azóta valamelyest romolhattak, de annyira nem, hogy megközelítsék a gyöngyöspatai adatokat. Forrás: Kertesi Gábor (2005): 'Roma foglalkoztatás az ezredfordulón', i.n.úó: A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában. Budapest: Osiris, 175. o.
- ⁷² Lásd: <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/203198066.pdf> (6. o.)
- ⁷³ Az 5–8 osztályos évfolyamok egy összevont SNI-s osztályba járnak, ahová a gyerekek szakértői vélemény alapján kerülnek. (Velük az iskola szakmailag felkészült három gyógypedagógusa foglalkozik.) Korábban ugyanígy volt az alsóban is. Ma két párhuzamos osztály van, amelyek közül az egyik ún. „normális” (és többségében „magyar”) gyerekek számára, a másik az ún. „cigány osztály”, amelybe szakértők által diagnosztizált (SNI, MBT) és szellemileg egészséges roma gyerekek együtt járnak (1, 2-3 és 3-4 összevonásban). Az „A” osztályokba a cigányok közül azok kerülnek, akikről az iskola vezetése azt gondolja, hogy „rendes” családból származó, tanítható gyerekek (8. osztályban hatan, a 7.-es évfolyamban négyen).

- Lefele azonban még ebből a rendszerből is ki lehet esni (fölfele nemigen vezet út), ha például valaki a „normál” osztályban járó cigány tanulók közül ismét, a következő évfolyamban már a „cigány” osztályba teszik.
- ⁷⁴ A 2011 évi október 23-i ünnepélyen – amelyet az iskola nyolcadikosai adtak a művelődési házban az egész falu közösségének – egyetlen roma fiú vett részt (aki az egyik állandó munkával rendelkező, sok más tekintetben integrálódott roma családból származik). Az esemény, amelyet az iskolaigazgató szervezett, Vona Gábor beszédével indult, ami az egész esemény szellemiségét meghatározta.
- ⁷⁵ A szegregáció tényére és az oktatásra vonatkozó törvényi előírások megszegésére az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyermeknek Alapítvány is felfigyelt, az általuk kezdeményezett deszegregációs per első tárgyalása 2011. november 29-én volt a Heves Megyei Bíróságon. A bírósági kereset letölthető az alapítvány honlapjáról: <http://www.cfcf.hu/>
- ⁷⁶ A fentiekben felsorolt hátrányokat véleménye szerint kompenzálja az a „plusz figyelem”, amelyben a felzárkóztató osztályba járó gyerekek részesülnek.
- ⁷⁷ A mélyszegényeket margóra szorító társadalmi viszonyrendszer kiépítése általában rejtett módon történik. Ritkább esetben következnek be látványos események (kitelepítések, lázadók ellen példát statuáló rendészeti fellépések, etnikai intézmények felszámolása, a közösségi emlékezet vagy identitás szempontjából fontos szimbólumok megsértése stb.), amelyek bizonyos helyzetekben konfliktusok kiváltói lehetnek. Utóbbinak két fontos feltétele van. Az egyik a kisebbségi érdeksérelmeket megszólaltatni képes elit jelenléte. A másik olyan politikai és médianyilvánosság létezése, amely a konfliktust a helyi szintről kiemeli, és országos ügyet csinál belőle. (Ezt igazolja az elmúlt évtizedekben nyilvánosságot kapott etnikai konfliktusok többsége Magyarországon, például a székesfehérvári és jászladányi esetek. Az első esetben egy lakóhelyi, utóbbi esetben egy iskolai szegregációs intézkedéssel szembeni fellépés volt a konfliktust kiváltó momentum.) A tanulmány későbbi részében reflektálunk azokra az okokra, amelyek miatt Gyöngyöspatán a lakóhelyi és iskolai szegregáció spontán folyamatát helyi szabályokkal megerősítő intézkedések sorozata nem váltott ki helyi, még kevésbé országos szintű botrányt.
- ⁷⁸ Egy később beköltözött oláh cigány családon kívül a gyöngyöspatai romák meghatározó része romungró: a mai nemzedékek nem beszélnek egyik cigány/roma nyelvet sem, nem ápolnak a parasztoktól őket megkülönböztető hagyományokat.
- ⁷⁹ A rendőrségi statisztikák nem mutattak számottevő romlást. Ezek szerint Gyöngyöspatán 2010-ben összesen 55 bűncselekményt követtek el, amelyből 31 volt elleni. 2011-ben a márciusi eseményekig 9 bűncselekményt regisztráltak a községben. Ezzel a gyöngyösi rendőrkapitányság illetékességi területén a „közepesen fertőzött” települések közé tartozik. A Heves megyei rendőr főkapitányság adatai szerint 2010-ben 13 személy elleni bűncselekmény történt (köztük garázdaság és könnyű testi sértés). Ez a gyöngyösi rendőrkapitányság szerint „arányait tekintve nem kiugróan magas”. Ami a helyi bűnelkövetők számát illeti: 2006-ban 37 fő helyi illetékességű bűnelkövetőt regisztráltak, 2007-ben 21 főt, 2008-ban 20 főt, 2009-ben 21 főt, míg 2010-ben 18 főt. Forrás: http://hvg.hu/itthon/20110323_gyongyospata_hajduhadhaz_rendorseg
- ⁸⁰ Egy borász, akinek különösen fontos a Kecskéken termő szőlő minősége, kiemelte, hogy 1995-ig a területen katonai objektum működött. Elmondása szerint addig azért nem voltak jellemzők a lopások, mert a katonai övezet védeltségét nyújtott a szőlőnek (például figyelmeztető lövéseket adtak le a levegőbe). A katonaság távozásával nagyjából egy időben vezették be a 20ezer forintos szabálysértési határt. A kettő együtt bizonyos olvasat szerint a „megélhetési bűnözés” elterjedéséhez vezetett. 2004-ben még az ültetvények és épületek fele megvolt, utána gyorsult fel a pusztulás. Télen eltűntek a vezérdrótok, oszlopok, karók. Ennek hatására többen felhagytak a küszködéssel, magára hagyták a területet, amelyet a cigányok a birtokukba vettek.
- ⁸¹ Lásd: <http://vecs.jobbi.hu/content/juh%C3%A1sz-oszk%C3%A1r-felsz%C3%A1molvuk-cig%C3%A1ny%C5%B1n%C3%B6z%C3%A9st-gy%C3%B6ngy%C3%B6spat%C3%A1n>
- ⁸² Az érpataki módszertan elemeit a módosított helyi szociális rendelet tartalmazza: <http://www.erpatak.hu/fajlok/szocrend.pdf>

- ⁸³ Patai Hírek, 2012. január, 9. o.
- ³⁴ Érpatakon a „védelmi háló” sajátos eleme a „renitens családok” gyermekeinek védelembe vétele. A 168 óra újságíróinak nyilatkozó érpataki TASZ-pont vezetőjének állítása szerint Érpatakon 2011-ben 23 gyereket helyeztek intézetbe. Lásd: <http://www.168ora.hu/itthon/erpatak-88790.html> (4p20s) A gyöngyöspatai Kisebbségi Önkormányzat egyik tagjától úgy tudjuk, hogy a védelembe vétel lehetőségét Gyöngyöspata új jegyzője is kilátásba helyezte egy-egy „renitens” család esetén. Azonban tudomásunk szerint a hatalomváltás óta csupán egy bebörtönzött anya gyermekei kerültek intézetbe Gyöngyöspatán.
- ⁸⁵ Például még a Tábi László által vezetett önkormányzat döntött úgy, hogy a szociális rendelet módosításával megfosztja a bérpótló juttatástól azokat, akik nem fizetik közüzemi számláikat. (Forrás: <http://www.gyongyospata.hu/wp-content/uploads/2011/04/rendelet-b%C3%A9rp%C3%B3tl%C3%B3-juttat%C3%A1sr%C3%B3l.pdf>) Érdemes megemlíteni, hogy a szociális rendelet módosítását „a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló” 1993. évi III. törvényt több ponton módosító, az Orbán kormány által hozott 2010. évi CLXXI. törvény tette lehetővé. (Ez utóbbi szerint a települési önkormányzatok a bérpótló juttatás folyósításának feltételeként írhatják immáron elő az ellátásra jogosultak lakókörnyezetének rendezettségét.)
- ⁸⁶ Az önkormányzat által egy 16 hektáros területen a csipkebokrok (kézi erővel történő) kiirtásával megbízott 40 főből 38 volt gyöngyöspatai lakos. (Egy fő Nagyrédéről, egy pedig Gyöngyösről járt munkába.) Rajtuk kívül a Mátraaljai Vízgazdálkodási és Talajvédelmi Társulat szervezésében 2011. augusztus 15. és december 15. között a Rédei-Nagy-patak, a Zám-patak, a Danka-patak és az Ágói-patak medertisztítási, -karbantartási feladatait végezte el 22 gyöngyöspatai lakos, akik közül kisebbségi informátoraink szerint 5 fő volt többségi származású. További 10 gyöngyöspatai roma asszonyt augusztus 29. és december 31. között a Heves Megyei Állami Közútkezelő Kht. foglalkoztatott.
- ⁸⁷ A településen 2011 nyarán jogsegélyszolgálatot nyitó TASZ munkatársai folyamatosan kaptak a roma lakosság köréből arra vonatkozó jelzéseket, hogy a rendőrség mondvasínált okokból szab ki rendkívül magas mértékű szabálysértési bírságot szinte naponta, illetve a település jegyzője a hatáskörébe tartozó szabálysértések vonatkozásában hasonlóan jár el. (Mi magunk is láttunk olyan önkormányzati végzést, amelyben egy roma személyt azért büntettek több ezer forintra, mert kézikocsiját a nehezen járható járda helyett az úttesten toltta.) Információink szerint 2012 január eleje óta szünetel a rendőrségi végzálás, megszűntek a szabálysértési bírságolások.
- ⁸⁸ Emiatt a Mátraaljai Vízgazdálkodási és Talajvédelmi Társulat feljelentette az önkormányzatot. Lásd: http://jogtalanul.blog.hu/2012/02/06/feljelentes_a_gyongyospatai_onkormanyzat_ellen
- ⁸⁹ Külön kiemelnénk a Heti Válasz novemberi, „Botránkyókból mintafalu” címet viselő cikkét: <http://hetivalasz.hu/itthon/mintafalu-42995>
- ⁹⁰ A község önkormányzata, Juhász Oszkár kezdeményezésére 2012. január 30-án Gyurcsány Ferenc társaságában nemkívánatos személlyé nyilvánította a TASZ-t.
- ⁹¹ Forrás: Patai Hírek, 2012. január, 3. o.
- ⁹² Lásd: <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/223419918.pdf> (37. o.)
- ⁹³ A hajdúhadházi kampány forгатókönyvének ugyanúgy kulcseleme volt a helyi lakosság körében kezdeményezett aláírásgyűjtés, a polgárörök helyi családoknál való elszállásolása és a Jobbik által szervezett tüntetés, amelyen Vona Gábor a március 6-i gyöngyöspatai nagygyűlés üzeneteit ismételte meg. (A különbség az volt, hogy Hajdúhadházon a Jobbik által szervezett demonstráció a mobilizációs kampány záró, nem pedig nyitó eleme volt.)
- ⁹⁴ A rendőrség április 15-én előállított, majd őrizetbe vett öt férfit, akik szórólapokat osztottak és aláírásokat gyűjtöttek a városban arról, hogy a lakosság támogatja-e, hogy a Szebb Jövőért Polgárör Egyesület tagjai a városban maradjanak. Másnap a debreceni bíróság gyorsított eljárásban megszüntette a garázdaság miatt indított eljárást. (A döntést a bíróság azzal indokolta, hogy az aláírásgyűjtés nem minősül szabálysértésnek.)

- ⁹⁵ Csáfordi Dénes és Tasó László április 13-án közös sajtótájékoztatót kértek fel a Szebb Jövőért Egyesület tagjait a város elhagyására; másnap pedig Pintér Sándor azt nyilatkozta, hogy az egyesület tagjai szabálysértéseket követtek el. Forrás: http://hvg.hu/itthon/20110413_hajduhadhaz_polgarmester http://hvg.hu/itthon/20110414_pinter_szabalsertes_hajduhadhaz#utm_source=hvg.hu&utm_medium=listing&utm_content=related&utm_campaign=related
- ⁹⁶ Lásd: <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/203198066.pdf> (7. o.)
- ⁹⁷ Ilyenek voltak például a 90-es évek során a kilakoltatás vagy a beköltözés megakadályozásából fakadó (Miskolcon, Székesfehérváron, Tiszavasváriban, Sátoraljaújhelyen kipattantó) konfliktusok.
- ⁹⁸ Ladányi János – Horváth Aladár (2000): 'Székesfehérvár üzenetei', in: Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok. Szerk. Horváth Ágota, Landau Edit, Szalai Júlia. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány, Új Mandátum, 112. o.
- ⁹⁹ Meg tudta akadályozni tizenhárom roma család elkülönített helyen felállítandó konténerekbe való költöztetését.
- ¹⁰⁰ Jászládányban a roma kisebbségi önkormányzat vezetői és az adott helyzetben a többséget képviselő önkormányzati vezetők között több éven át különböző ügyekben megnyilvánuló, egyre fokozódó ellentét alakult ki. (Közöttük voltak a romákat sértő személtelhelyezéssel, építési tilalommal és roma személyek elleni támadásokkal kapcsolatos konfliktusok.) Igazán élessé egy iskolai szegregációs ügy kapcsán 2002-ben vált a helyzet, amely abból fakadt, hogy az iskolafenntartó önkormányzat a többségi gyerekek elvándorlásának megakadályozása érdekében új alapítványi iskolát hozatott létre. (Az új iskolába, amelynek a régi iskola jobb infrastrukturális körülményekkel bíró részét az önkormányzat bérbe adta, 90%-ban többségi gyerekek iratkoztak be. A rosszabb körülményeket megőrkölő önkormányzati iskolában szinte kizárólag roma gyerekek maradtak.) A kezdeményezéssel szemben nemcsak országos intézmények léptek fel (kisebbségi ombudsman, Közigazgatási Hivatal, Oktatási Minisztérium), hanem különösen erős aktivitást fejtett ki a helyi kisebbségi önkormányzat is.
- ¹⁰¹ Szalai Júlia egy, az iskolai és a társadalmi szegregáció összefüggéseit elemző tanulmányában azt a miénkkal egybecsengő megállapítást fogalmazta meg, hogy a társadalom növekvő szegregációs készletének motorja az a „helyreállítási szükséglet”, amelyet széles tömegeknek az elmúlt húsz év során elszenvedett státuszvesztése és egzisztenciális bizonytalansága táplál. Az igen széles körben „elszegényedésként” megélt leértékelődés szemszögéből nézve a kirekesztés mai legfőbb rendeltetése az, hogy a margón kívülre sorolt mélyszegények elkülönítése révén erősítse meg a saját csoport fölányérzetét. Lásd Szalai Júlia (2010): A szabadságtalanság bővülő körei. Az iskolai szegregáció társadalmi „értelméről”, *Esély*, 3: 2-22. o. http://www.esely.org/kiadvanyok/2010_3/01szalai.indd.pdf

Ökopolisz Alapítvány / Budapest / 2012.